

BOŽENA DŽUGANOVÁ

1. S rozvojom vedy a techniky pribúda nielen množstvo nových informácií, ale vzniká aj potreba nové javy a pojmy pomenovať, zdokumentovať a oboznámiť s nimi širokú vedeckú i laickú verejnosť. Sprostredkovateľom pri oznamovaní týchto nových poznatkov bol, je a bude jazyk s rozvinutou a prepracovanou slovnou zásobou, ktorá nie je konštantne daná, ale sa postupne mení — zbavuje zastaraných a nepoužívaných slov a dopĺňa o nové slová — *termíny*. Tvoreniu nových termínov treba preto vždy venovať primeranú pozornosť, pretože sa postupne stáva súčasťou slovnéj zásoby národného jazyka. Medzi spisovným a odborným jazykom je veľmi úzky vzťah. *Odborný jazyk*, ktorý využíva tak všeobecný jazykový základ spisovného jazyka (slovnú zásobu a gramatiku), ako aj odbornú terminológiu, tvorí najmenej tri štvrtiny všetkej písanej a tlačenej produkcie toho-ktorého spisovného jazyka (Poštolková — Roudný — Tejnor, 1983, s. 10).

Pod pojmom *odborný jazyk* chápeme súhrn všetkých jazykových prostriedkov, ktoré sa používajú v oblasti vymedzenej okruhom istej profesie — vedným odborom (Felber, 1986, s. 133). Kým spisovný jazyk je určený všetkým jeho používateľom, pre odborný jazyk je príznačné, že na jeho porozumenie je potrebný určitý stupeň odborného vzdelania alebo aspoň všeobecný rozhľad v danom odbore, pretože termíny ako pomenovania pojmu spravidla svoj význam len naznačujú. Ich presný význam pozná len odborník, najmä pri menej zvyčajných výrazoch (Poštolková — Roudný — Tejnor, 1983, s. 11).

Slovo *Terminológia* sa bežne chápe ako náuka o vlastnostiach, tvorbe a používaní termínov, t. j. ako náuka o termínoch. Rovnako bežne sa slovo *terminológia* chápe aj ako súbor termínov (odborných názvov) používaných v rozličných vedných a výrobných oblastiach. V niektorých odboroch sa pre súbor termínov synonymicky používajú aj termíny *názvoslovie*, *nomenklatúra* či *menoslovie*; v iných sa medzi nimi dodržiava presná hranica (Masár, 1991, s. 17 — 18). V medicíne napríklad pri jej najstaršom odbore anatómii poznáme tak

anatomickú terminológiu, ako aj anatomické názvoslovie či medzinárodnú anatomickú nomenklatúru.

Terminológia, t. j. náuka o odbornom názvosloví sa stáva samostatným odborom, ktorý je síce z väčšej časti založený na jazykovede, ale využívaním výsledkov iných vedných odborov sa z neho stáva medziodborová disciplína opierajúca sa okrem jazykovedy aj o informatiku, logiku, gnozeológiu a paralelne s tým aj o poznatky špeciálnych odborov, ktorých názvoslovie má byť spracúvané, zjednotené a ustáľované (Poštolková — Roudný — Tejnor, 1983, s. 7 — 8).

Vo výskume terminológie sa v súčasnosti uplatňujú tri hlavné prístupy: vecný, filozofický a lingvistický. Pri vecnom prístupe sa do centra úvah dostáva pojem a jeho vzťahy k susedným pojmom, ako aj vzťah medzi pojmom a termínom. Hlavným znakom tohto prístupu je interdisciplinárnosť. Filozofický prístup zdôrazňuje triedenie pojmov podľa filozofických kategórií a snaží sa o vypracovanie klasifikačných teórií. Lingvistický prístup sa zakladá na tom, že terminológia je podmnožina slovnej zásoby špeciálneho odborného jazyka a že špeciálne jazyky sú podjazykmi jednotlivých jazykov. Aplikuje jazykové prostriedky na terminologické javy vrátane lexikografie (Felber, 1986, s. 129 — 130).

Úlohou terminológie ako vednej disciplíny je s maximálnou presnosťou a stručnosťou definovať, čo je termín, aké sú jeho základné znaky a vlastnosti. V odbornej literatúre nachádzame veľa pokusov podať čo možno najpresnejšiu definíciu termínu. Staršie názory na termín analyzoval J. Horecký vo svojej práci *Základy slovenskej terminológie* (1956), neskôr R. Kocourek v obsiahlej štúdií *Termín a jeho definície* (1965), s novšími definíciami sa stretáme v prácach B. Poštolkovej, M. Roudného a A. Tejnora, napr. *O české terminologii* (1983) a I. Masára v *Príručke slovenskej terminológie* (1991).

Slovo *termín* bolo pôvodne odborným názvom z klasickej logiky. Odtiaľ tento výraz prešiel do latinského zloženého slova *terminus technicus*, ktorým sa označovalo slovo alebo zložený výraz odborného charakteru (Roudný, 1977, s. 238).

Na porovnanie uvádzame niekoľko starších a novších definícií termínu. Už v roku 1935 L. Kopeckij napísal „termín je také slovo, ktoré má v odbornom jazyku presný a jednoznačný význam a ktoré, i keď sa vyskytne v hovorovom jazyku, pociťuje sa ako slovo patriace k niektorej odbornej oblasti“ (pozri Kocourek, 1965, s.

5).

Otázkami odborného jazyka sa zaoberali Z. Vančura, B. Havránek, L. Cejp i A. Jedlička, ktorý r. 1948 pojal termín ako „lexikálno-sémantickú jednotku odbornej funkcie spisovného jazyka“, ktorá má presný význam daný v odbornej oblasti definíciou, konvenciou alebo kodifikáciou (pozri Horecký, 1956, s. 35).

K. Sochor v *Průručce o českém odbornom názvosloví* (1955, s. 8) píše, že „termín ako každé iné slovo je jednotka slovnej zásoby, tzv. lexikálna jednotka, a jeho úlohou je pomenovať pojmy vlastné určitému odboru či už vedeckému alebo praktickému“. Podľa J. Horeckého: „Termín je pomenovanie pojmu v sústave daného vedného alebo výrobného odboru“ (Horecký, 1956, s. 43). Podľa K. Hausenblasa „termín je pomenovanie, resp. pomenovacia jednotka, ktorá má vzhľadom na komunikačné (česky: sdělovací) potreby odbornej oblasti, kde sa používa špecificky vymedzený význam“ (pozri Kocourek, 1965, s. 11).

Z novších definícií termínu uvádzame definíciu J. Filipca (1975), ktorú z nemčiny do češtiny preložil M. Roudný (1977, s. 240): „Termín je lexikálna jednotka definovaná v systéme určitého odboru, s prevažne pojmovým významom, bez niektorej vlastnosti (expresivity, štylistických prvkov) a v obmedzenej miere ovplyvňovaná kontextovými vzťahmi“. Podľa Poštolkovéj, Roudného a Tejnora „termín (odb. názov) je pomenovanie pojmu v systéme pojmov niektorého vedného alebo technického odboru“ (Poštolková — Roudný — Tejnor, 1983, s. 24).

Koľko užších alebo širších definícií termínu vzniklo od začiatku existencie terminológie ako vedy, nedokážeme odhadnúť. Okrem spomínaných jazykovedcov sa nimi zaoberali i celé lingvistické či terminologické školy, napr. pražská lingvistická škola, viedenská terminologická škola (Wüster, Felber), bývalá sovietska lingvistická škola (Danilenko, Averbuch, Lotte), poľskí lingvisti (Mazúr, Nowicki), dánski lingvisti (Picht, Draskau), kanadská škola reprezentovaná Rondeauom a iní.

Keď zhrnieme všetky definície, zistíme, že jednotliví autori chápu termín ako: 1. jazykové vyjadrenie (pomenovanie) pojmu, 2. špecifickú jednotku slovnej zásoby, ktorá má svoju formu a význam, 3. (definovateľný) prvok istého systému. Ich definície sa navzájom líšia podľa toho, ktoré vlastnosti termínu daný autor zdôrazňuje.

Pri definíciách termínu sme sa stretli s niektorými pojmami, ktoré si stručne definujeme. Termín sa najčastejšie definuje ako pomenovanie pojmu. *Pomenovanie* je jazykové označenie pojmu, ktoré môže byť jednoslovné, viacslovné, pomocou symbolov, číslíc atď. *Pojem* je z oblasti myslenia, *termín* je objekt z oblasti jazyka. Niekedy sa tento vzťah dáva do rovnice pojem = obsah, termín = forma (Masár, 1991, s. 32 — 33). *Termíny* na rozdiel od *netermínov* (neterminologických pomenovaní), ktoré bývajú často viacznačné a ich význam závisí aj od kontextu, sú od kontextu nezávislé a dajú sa používať aj izolovane (Poštolková — Roudný — Tejnor, 1983, s. 24)

Niekedy sa v praxi stretáme i s pojmom *polotermín*. Polotermín podľa Poštolkovej, Roudného a Tejnora (1983, s. 30) je pomenovanie, ktoré má odborné zafarbenie a ktoré sa bežne používa v odborných prejavoch, ale nie v striktno vymedzenom význame. Väčšinou ide o slová s významom značne širokým (*faktor*, *operácia*, *sympťóm*, *system*, *teleso*). Inokedy sa tieto výrazy pokladajú za medzioborové termíny.

Od termínov sa niekedy odlišujú *nomenklatúrne názvy*. Ide o pomenovanie systémových jednotiek usporiadaných podľa určitého klasifikačného princípu a tvorených niekedy aj podľa vopred dohodnutých pravidiel (Poštolková — Roudný — Tejnor, 1983, s. 30). Názvy sa v nomenklatúre tvoria vedome, a to na základe jestvujúcich slov a koreňov gréckeho a latinského jazyka, respektíve z elementov medzinárodného charakteru. Ekvivalentom latinskej nomenklatúry (anatomickej, histologickej, genetickej) je v každom jazyku národná terminológia, ktorá sa chápe skôr ako druhotná (Bujalková, 1991, s. 20).

Profesionalizmy na rozdiel od termínov sú kratšie synonymá opisných termínov. Ide tu o kondenzáciu pomenovaní, o výrazovú úspornosť. Tieto názvy sú utvorené spisovnými prostriedkami a spôsobmi, napr. *plazma* namiesto *krvná plazma*, *polynukleára* namiesto *polymorfonukleárny leukocyt (neutrofil)*, *mononukleára* namiesto *mononukleárny leukocyt (agranulocyt)*. *Slangové slová* na rozdiel od profesionalizmov sú nespisovné slová s expresívne štýlovým zafarbením a sú úplne nevhodné ako termíny (Poštolková — Roudný — Tejnor, 1983, s. 31), napr. *medina* namiesto *medicína*, *biola* namiesto *biológia*, *anatka* namiesto *anatómia*, *chira* namiesto *chirurgia*, *farma* namiesto *farmakológia*, *filda* namiesto *filozofia* atď.

2. *O vlastnostiach termínu* je potrebné uviesť, že sú jednak zovšeobecneným

výsledkom dlhodobého výskumu veľkého množstva jestvujúcich termínov, jednak kritériom pri tvorení nových potrebných termínov. Treba uviesť aj to, že v každom jednotlivom prípade sa nemusí podariť utvoriť termín vyhovujúci všetkým vlastnostiam (kritériám), ktoré postuluje teória terminológie (Masár, 1991, s. 38).

Vzhľadom na fakt, že termíny sú určené na odbornú komunikáciu a väčšina odborných komunikačných aktov sa realizuje v spisovnom jazyku, za najzákladnejšiu vlastnosť termínu I. Masár pokladá (1991, s. 37) jeho *spisovnosť*, ktorá v sebe zahŕňa ustálenosť, ústrojnosť a funkčnosť. Spisovnosť je však vlastnosť platná pre celý spisovný jazyk, teda i pre jeho súčasť — odbornú terminológiu. V teórii terminológie okrem kritérií platných pre celý spisovný jazyk platia aj osobitné terminologické kritériá (vlastnosti) termínu. Tie sa začali formulovať začiatkom päťdesiatych rokov a postupne sa spresňovali. Kým K. Sochor (1955) uvádza, že termín sa vyznačuje významovou určitosťou, presnosťou a jednoznačnosťou, dnes sa o vlastnostiach termínov uvažuje v kategóriách, ako sú motivovanosť, ustálenosť, systémovosť, jednoznačnosť, presnosť, nosnosť, nocionálnosť, expresívnosť, derivatívnosť, jednoznačnosť, jednomennosť, ústrojnosť, úkonnosť, krátkosť, preložiteľnosť, medzinárodnosť atď.

Ak sa pri väčšine termínov dá zistiť, z akého základu a akým spôsobom sú tvorené, potom na prvom mieste treba uviesť práve túto vlastnosť termínov — ich *motivovanosť*. Sám názov *motivovanosť* prešiel u nás určitým vývinom. V starších terminologických prácach sa stretáme aj s názvom *významová priezračnosť* (Horecký, 1956, s. 45) alebo *motivačná zreteľnosť* (Horecký, 1967, s. 130).

„*Motivovanosť* je vlastnosť termínu, ktorá zo synchronného pohľadu ukazuje na motív a spôsob jeho utvorenia“ (Masár, 1991, s. 38). Stupeň motivovanosti môže byť rozličný. Motivácia sa môže premietat' v názve termínu priamo, nepriamo (napr. na základe podobnosti) alebo neutrálne, napr. pri eponymách (Poláčková — Džuganová, 1995, s. 12). Samozrejme, že existuje veľký počet nemotivovaných termínov. Sú to jednak neodvodené domáce slová (*krv, obličky, pľúca, srdce, telo*), jednak slová prevzaté z cudzích jazykov a kalky (*alergia, apendix, stres, šok, koagulačný faktor/faktor zrážania krvi*). Ak medzi motivované termíny rátame aj termíny utvorené z grécko-latinských prvkov so štandardnou sémantikou (Danilenko, 1977, s. 63, citované podľa Masára, 1991, s. 40), potom v odbornej terminológii prevažujú motivované termíny nad nemotivovanými. „Percentuálny pomer slovo-

motivovaných a nemotivovaných slov v slovnej zásobe slovenčiny je 65 : 35“ (Furdík, 1990, s. 28).

V praxi sa neraz vynára otázka, či uprednostniť motivovaný termín pred nemotivovaným. I. Masár (1991, s. 39) radí jednoznačne uprednostniť motivované termíny tvorené z domácich základov a domácimi slovotvornými prostriedkami. Pri tvorbe slovenskej odbornej terminológie sa kritériu motivovanosti pripisuje veľký význam. Vyplýva to nielen z tradície, ale aj z praktických potrieb. Motivovanosť termínov prispieva k systémovosti terminológie, k vytváraniu klasifikačných schém v pojmovo-terminologických systémoch vedných odborov. Proti motivovanosti termínov pôsobí štandardizácia a internacionalizácia odbornej terminológie a preberanie veľkého množstva slov z cudzích jazykov, najmä anglického.

Definícia termínu ako pomenovania pojmu v systéme vedného alebo technického odboru (Poštolková — Roudný — Tejnor) nás privádza k jeho ďalšej dôležitej vlastnosti — *systémovosti*. Pod systémovosťou sa rozumie „miera, do akej zapadá daný termín do systému terminológie daného odboru a do akej odráža systémovú spätosť termínov daného odboru“ (Horecký, 1956, s. 50). Systémová spätosť jednotlivých termínov sa odráža nielen v klasifikácii pojmov na rody, druhy, skupiny, podskupiny atď., ale aj vo výbere rovnakých jazykových prostriedkov, napr. prípon, pri ich pomenovaní. Napr. v medicíne sa príponou *-itída* tvoria názvy zápalových ochorení (*bronchitída, gastritída, nefritída*) a naopak nezápalové ochorenia sa tvoria spravidla príponou *-óza* (*neuróza, paradentóza, dermatóza*) (Poštolková — Roudný — Tejnor, 1983, s. 37).

Kritérium systémovosti sa výborne uplatňuje pri mladých a novovznikajúcich terminológiách. Iná situácia je pri starších zaužívaných terminológiách, kde z vážnych vecných dôvodov sa neodporúča meniť síce nesystémový, ale ustálený termín. V takom prípade „kritérium systémovosti ustupuje pred neustálenosťou termínu“ (Šimon, 1980, s. 144).

Popri systémovosti sa za jednu z najdôležitejších vlastností termínu považuje jeho *ustálenosť* (Poštolková — Roudný — Tejnor, 1983, s. 62 — 67). Nesmie sa chápať ako prísna nemennosť alebo nehybnosť termínov a terminológie. Terminológiu síce treba považovať za najstabilnejšiu vrstvu spisovnej slovnej zásoby, ale treba mať na zreteli, že slovná zásoba podlieha zmenám z najrôznejších dôvodov. Najčastejšie ide o vecné dôvody v dôsledku vývoja vedy a techniky, kde sa spresňujú

jestvujúce informácie o danom pojme. Alebo o jazykové dôvody, a to najmä tam, kde sú pochybnosti o jazykovej správnosti termínu (Masár, 1989, s. 269). Ustálenosť termínov nesmie prekážať rozvoju odboru a jeho terminológie.

Od termínu sa vyžaduje, aby pomenoval daný pojem presne a jednoznačne, bez možnosti rozličnej interpretácie. *Kritérium jednoznačnosti* znamená, že každý termín má označovať len jeden pojem. Splnenie tohto kritéria by znamenalo v terminológii ideálny stav, ktorý v praxi je neuskutočiteľný a nedosiahnuteľný a podľa Poštolkovej, Roudného a Tejnora (1983) nie je ani nevyhnutný. Keďže pojmov a vecí, ktoré treba pomenovať, je omnoho viac ako všetkých pomenovacích možností, musíme aj v terminológii rátať s viacznačnosťou (polysémiou).

„Od jednoznačnosti treba teda odlišovať *jednovýznamovosť* a obmedziť ju na požiadavku, aby sa rôzne pojmy v tom istom odbore nevyjadrovali tým istým termínom“ (Horecký, 1956, s. 61). Pre určitosť a presnosť odbornej komunikácie postačí, ak sú termíny jednoznačné aspoň v rámci príslušného odboru a s ním súvisiacich odborov, čiže ak sa dosiahne aspoň relatívna jednoznačnosť (Poštolková — Roudný — Tejnor, 1983, s. 79). Ťažkosť by mohla niekedy spôsobiť viacznačnosť len vnútri jedného odboru. S prípadmi skutočnej viacvýznamovosti (polysémiou) či rovnozvučnosťou (homonymiou) sa v terminológii stretáme len zriedkavo (Horecký, 1956, s. 62; Poštolková — Roudný — Tejnor, 1983, s. 80).

S jednovýznamovosťou sa niekedy spája požiadavka *nezávislosti termínu od kontextu*. Kým bežne používané slovo dostáva jednoznačný význam až v kontexte, v závislosti od významu ostatných slov, „význam termínu musí vždy vyplývať z neho samého, a to od samého začiatku, keď bol vybraný na vyjadrenie určitého pojmu“ (Horecký, 1956, s. 58). Jednoznačnosť viacvýznamových termínov zabezpečuje kontext, a to nie jazykový kontext, ale pojmovo-systémový kontext, ktorý vymedzuje vednú oblasť (Oroszová, 1989, s. 153). Okrem toho jednoznačnosť a presnosť termínu sa popri adekvátnej jazykovej štruktúre dosahuje najmä definíciou a často aj formálnymi (slovotvornými) prostriedkami (Masár, 1989, s. 273).

„Úsilie vyhovieť kritériu jednoznačnosti a presnosti vedie niekedy k tvoreniu ťažkopádnych mnohoslovných termínov“ (Masár, 1991, s. 53), ktoré sa v praxi často nahrádzajú inými, zväčša nesystémovými, ale prakticky ľahšie použiteľnými krátkymi (jednoslovnými) termínmi alebo ich skratkami.

Terminológia by určite privítala, keby pre jeden pojem existoval vždy len jeden názov. „Všetky terminologické synonymá, slovotvorné varianty termínov, pravopisné alebo výslovnostné dublety sa považujú všeobecne za nevýhodné“ (Poštolková — Roudný — Tejnor, 1983, s. 77). Môže totiž vzniknúť dojem, že ide o odlišné pojmy. Terminologické synonymá sú nevýhodné i pre autorov odborných textov, pretože musia často uvádzať niekoľko variantov príslušného termínu.

Z rozličných druhov synonym sa najviac tolerujú dvojice: domáci názov — medzinárodný názov, ktoré majú štylisticky odlišnú kvalitu a ktoré sa dajú využiť pri štylistickej diferenciacii vysoko odborných prejavov od popularizačných prejavov. Často sa zachovávajú dvojice explicitnej (úplnej) podoby termínu — implicitnej (skrátenej) podoby termínu, ktoré sa používajú podľa toho, ako to vyžaduje alebo dovoľuje kontext či komunikačná situácia (Poštolková — Roudný — Tejnor, 1983, s. 78).

Snaha o jednoslovné pomenovania nevyplýva len z tendencie k jazykovej úspornosti, ale aj z potreby vytvárať terminologické odvodeniny od základného tvaru. Jednoslovné termíny to umožňujú. Túto ich vlastnosť B. Havránek nazval *nosnosťou* (Poštolková — Roudný — Tejnor, 1983, s. 75). *Kritérium nosnosti* znamená, že termín má takú formálnu podobu, ktorá mu umožňuje odvodzovať od neho príponami a predponami ďalšie názvy (Horecký, 1956, s. 64). Ivan Masár (1991, s. 54) nazval túto vlastnosť termínov *derivatívnosťou*, lebo nejde len o možnosť tvoriť ďalšie názvy, ale aj adjektíva, slovesá s platnosťou odborných termínov, adjektivizované trpné prídavné slovesá ako deriváty týchto sloves. Pre túto činnosť sú vhodnejšie jednoslovné termíny než ich viacslovné synonymá. Medzi jednoslovnými termínmi a názvami majú z hľadiska derivatívnosti veľké prednosti neodvodené termíny. Z nich sa totiž veľmi pravidelne a jednoducho pomocou predpon a prípon dajú tvoriť substantívne i adjektívne deriváty. Táto prednosť neodvodených slov sa využíva prakticky vo všetkých terminológiách (Masár, 1991, s. 55).

V terminologických prácach slovenských a českých autorov sa uvádzajú ešte niektoré ďalšie vlastnosti, ako krátkosť, preložiteľnosť, nocionalnosť (pojmovosť), ústrojnosť a úkonnosť. *Krátkosť* je síce vlastnosť dobre utvoreného termínu, nesmie sa však zavádzať na úkor presnosti a jednoznačnosti. V súčasnej slovenskej terminológii prevažujú viacslovné termíny nad jednoslovnými, ktoré sú v odbornej komunikácii omnoho praktickejšie.

Novšie terminologické práce nastolujú požiadavku *preložiteľnosti* termínu do iných jazykov. Túto vlastnosť treba brať do úvahy najmä pri zavádzaní nových termínov súvisiacich s najnovšími výskumami. Tejto požiadavke najlepšie vyhovujú termíny utvorené na báze grécko-latinských morfém (Masár, 1991, s. 57).

Ústrojnosť termínu vyžaduje, aby štruktúra termínu bola v súlade s normami spisovného jazyka. *Úkonnosť* (funkčnosť) termínov vedie často k výrazovej ekonómii. To znamená, že do terminologického systému sa zaradia pomenovania, ktoré vznikli nahradením združeného pomenovania odvodeninou, zloženinou, alebo skratkou (Poštolková — Roudný — Tejnor, 1991, s. 81 — 82).

Podstatným znakom termínu je jeho pomenúvacia (nominatívna) funkcia. Na rozdiel od slov z lexikálnej vrstvy bežného jazyka termíny nemajú za úlohu ani vyjadriť city (expresívnu funkciu), ani nemajú pôsobiť na adresáta výzvou (apelovú funkciu). Nominatívna a kognitívna (poznávacia) funkcia sa prejaví len v tej dorozumievacej oblasti, do ktorej termíny patria, teda vo sfére odbornej komunikácie. Len v tejto oblasti si termíny zachovávajú svoj presný význam a svoju štylistickú neutrálnosť. V inom kontexte môžu pôsobiť štylisticky príznakovo a podliehajú významovým posunom a premenám ako slová z neodbornej slovnej zásoby (Poštolková — Roudný — Tejnor, 1983, s. 29).

LITERATÚRA

BLATNÁ, L.: Termín — terminologie, název — nomenklatura. Českolovenský terminologický časopis, 1964, roč. 3, č. 6, s. 340 — 345.

BUJALKOVÁ, M.: Slovtvorná motivácia genetických termínov v medicíne. Kandidátska dizertačná práca. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 1991. 127 s.

FELBER, H.: Všeobecná teória terminológie. In: Kultúra slova, 1986, roč. 20, č. 5, s. 129 — 135.

FURDÍK, J.: Slovtvorná motivácia a jej jazykové funkcie. Košice: Univerzita P. J. Šafárika 1990. 135 s.

HORECKÝ, J.: Základy slovenskej terminológie. Bratislava: Slovenská akadémia vied 1956. 146 s.

HORECKÝ, J.: Kritériá terminológie. In: Československý terminologický časopis, 1965, roč. 4, č. 4, s. 193 — 200.

HORECKÝ, J.: O zásadách pri tvorení názvoslovia. In: Kultúra slova, 1967, roč. 1, č. 5, s. 129 — 132.

HORECKÝ, J.: Obsah a forma termínu. In: Kultúra slova, 1974, roč. 8, č. 10, s. 321 — 322.

HORECKÝ, J.: Základné problémy terminológie. In: Kultúra slova, 1974, roč. 8, č. 5, s. 129 — 132.

HORECKÝ, J.: Nový pohľad na terminológiu. In: Kultúra slova, 1983, roč. 17, č. 5, s. 129 — 133.

KOCOUREK, R.: Termín a jeho definície. In: Československý terminologický časopis, 1965, roč. 4, č. 1, s. 1 — 25.

KOCOUREK, R.: Synonyma v terminológii. In: Československý terminologický časopis, 1965, roč. 4, č. 4, s. 201 — 218.

LEVKOVSKAJA, K. A.: Niektoré vlastnosti terminológie. In: Československý terminologický časopis, 1962, roč. 1, č. 7, s. 331 — 344.

LOTTE, D. S.: Tvoření vědeckých technických termínů. In: Československý terminologický časopis, 1962, roč. 1, č. 7, s. 7 — 15.

MASÁR, I.: O kritériu systémovosti v terminológii. In: Kultúra slova, 1974, roč. 8, č. 5, s. 133 — 139.

MASÁR, I.: Obsah a forma termínu. In: Jazykovedný časopis, 1984, roč. 35, č. 2, s. 151 — 157.

MASÁR, I.: Definície termínu. In: Kultúra slova, 1988, roč. 22, č. 5, s. 129 — 141.

MASÁR, I.: Vlastnosti termínu. Motivovanosť termínu. In: Kultúra slova, 1989,

roč. 23, č. 6, s. 202 — 207.

MASÁR, I.: Vlastnosti termínu. Systémovosť. In: Kultúra slova, 1989, roč. 23, č. 7, s. 225 — 231.

MASÁR, I.: Vlastnosti termínu. Ustálenosť, jednoznačnosť a presnosť. In: Kultúra slova, 1989, roč. 23, č. 8, s. 294 — 299.

MASÁR, I.: Príručka slovenskej terminológie. Bratislava: Veda 1991. 189 s.

OROSZOVÁ, D.: Z problematiky jednovýznamovosti a viacvýznamovosti terminologických pomenovaní. In: Kultúra slova, 1989, roč. 23, č. 5, s. 150 — 155.

PICHT, H. — DRASKAU, J.: Terminology: An Introduction. Guildford, Surrey, England: The University of Surrey, Department of Linguistic and International Studies, s. 267.

POLÁČKOVÁ, G. — DŽUGANOVÁ, B.: Motivation of Medical Terms in the Light of Confrontation. In: Folia Medica Martiniana. Tomus 21, 22. Bratislava: Univerzita Komenského 1996, s. 51 — 59.

POŠTOLKOVÁ, B. — ROUDNÝ, M. — TEJNOR, A.: O české terminologii. Praha: Academia 1983. 221 s.

ROUDNÝ, M.: Z historie českých definic odborného názvu. In: Slovo a slovesnost, 1977, roč. 38, č. 3, s. 237 — 240.

SOCHOR, K.: Příručka o českém odborném názvosloví. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd 1955. 66 s.

ŠIMON, F.: K otázke systémovosti v klinickej terminológii. In: Kultúra slova, 1980, roč. 14, č. 5, s. 144 — 149.

Inštrumentál množného čísla podstatných mien

LADISLAV NAVRÁTIL

Pri skloňovaní podstatných mien sa tvary inštrumentálu množného čísla tvoria tromi rozdielnymi relačnými morfémi, a to pádovými príponami *-mi*, *-ami*, *-iami*. Jednotlivé gramatické morfémy inštrumentálu množného čísla nie sú rovnocenné, ich morfológické zaťaženie nie je rovnaké a ich výskyt, používanie a frekvencia sa proporcionálne menia, a to v súvislosti s menným rodom. Pre podstatné mená mužského rodu je rodovo typickou príponou prípona *-mi*, pre podstatné mená ženského rodu a stredného rodu zasa *-ami*. Tieto dve pádové prípony sa používajú pri veľkom počte podstatných mien, sú teda veľmi frekventované. Preto ich možno pokladať v danom rode za základné, primárne, kým podobu *-iami*, ktorá sa vzťahuje na jeden skloňovací vzor (*vysvedčenie*), za okrajovú, periférnu.

Prípona *-ami*. — Pádovou príponou *-ami* sa úplne pravidelne tvoria tvary inštrumentálu množného čísla ženských podstatných pri všetkých skloňovacích vzoroch (*žena* — *ženami*, *ulica* — *ulicami*, *dlaň* — *dlaňami*, *kosť* — *kosťami*, *gazdiná* — *gazdinami*) a tvary inštrumentálu podstatných mien stredného rodu pri vzoroch *mesto* (*mestami*), *srdce* (*srdcami*), *dievča* (*dievčatami*).

Lenže v bežnej jazykovej praxi sa pomerne často stretáme v týchto rodoch s nesprávnymi tvarmi inštrumentálu množného čísla, v ktorých sa prípona *-ami* nahrádza podobou *-iami*. Tak je to napr. v tvare *materiami*, kde sa uplatňuje dvojhlásková pádová prípona analogicky podľa dvojhláskových podôb datívu a lokálu množného čísla (*materiam*, *o materiach*), hoci správna je len podoba *materami*, ktorá sa bežne uvádza v rozličných jazykových a gramatických príručkách.

Podobná situácia ako pri skloňovaní slova *mat'* (*mater*) je aj pri skloňovaní podstatných mien stredného rodu vzoru *srdce*. V inštrumentáli množného čísla sa veľmi často používajú nesprávne tvary typu *poliami*, *moriami*, *prsiami*, *pleciami*, *vreciami* atď. Aj v tomto prípade silne pôsobí podobnosť s ostatnými pádmi (ide o N, A, D, L množného čísla), pri ktorých prevažujú prípony s dvojhláskou *ia*: *srdcia*, *srdciam*, *v srdciach*. Aj v týchto prípadoch je však platná norma a kodifikácia pevná a pripúšťa len tvary s pádovou príponou *-ami*. Teda s *poľami*, *morami*, *prsami*, *plecami*, *vrecami* atď.

Pri skloňovaní podstatných mien stredného rodu vzoru *dievča* sa stretáme s opačnou tendenciou, a to s nahrádzaním základnej prípony *-ami* podobou *-mi* najmä pri tvaroch zakončených na *-atá*, napr. *dievčatá* — *dievčatmi*, *vnúčatá* — *vnúčatmi*, *zvieratá* — *zvieratmi*. Aj v tomto prípade je však v inštrumentáli množného čísla správna iba podoba s príponou *-ami* (*dievčatami*, *vnúčatami*, *zvieratami*), podobne ako pri podstatných menách stredného rodu vzoru *mesto* (*mestami*) a *srdce* (*srdcami*).

Prípona *-ami* sa okrem podstatných mien ženského a stredného rodu pravidelne vyskytuje aj pri skloňovaní životných mužských podstatných mien vzoru *hrdina* a *kuli*: *s hrdinami*, *kuliami*. V mužskom rode je ale prípona *-ami* rodovo atypická, zostala tu ako zvyšok zo staršieho vývinového obdobia. Vzor *hrdina* sa kedysi zhodoval so vzorom *žena* a okrem nominatívu jednotného čísla (*hrdina* — *žena*) zostal iba tvar akuzatívu jednotného čísla, (porov. *hrdinu* ako *ženu*) a tvar inštrumentálu množného čísla (porov. *hrdinami* ako *ženami*).

Pri tvorení tvarov inštrumentálu množného čísla mužských podstatných mien vzoru *chlap*, *dub*, *stroj* sa v niektorých osobitných prípadoch popri základnej a systémovej prípone *-mi* používa aj sekundárna (variantná) prípona *-ami*. Používanie primárnej podoby *-mi* a variantu *-ami* je dnes vcelku ustálené a má v zásade charakter komplementárnej distribúcie, čiže v istých prípadoch je vždy *-mi*, v iných zasa *-ami*. Hranica medzi nimi nie je však úplne presná a nepriestupná, takže sú tu aj niektoré slová s dvojtvarmi, ktoré sú rovnocenné, ktorých používanie nemá vplyv na správnosť výpovede. Ide najmä o slová, ktoré sa končia na skupinu *-st*: *most* — *mostami/mostmi*, *prst* — *prstami/prstmi*, *piest* — *piestami/piestmi*, *test* — *testami/testmi*, *text* — *textami/textmi*, *trest* — *trestami/trestmi* atď. Zdá sa nám, že v bežnej jazykovej praxi prevažuje podoba — *ami*.

Používanie variantnej prípony *-ami* pri skloňovaní mužských podstatných mien vzorov *chlap*, *dub*, *stroj* je vyvolané formálnymi príčinami, súvisí so zakončením slova alebo so zakončením tvarotvorného základu. Prípona *-ami* sa teda používa v priamej závislosti od kontextu čiže hláskového okolia a dá sa vymedziť fonologicky. Ak by pred základnou príponou *-mi* malo vzniknúť ťažko vysloviteľné zoskupenie niekoľkých spoluhlások (porov. *dedo* — „*dedmi*“, *otec* — „*otcmi*“, *dom* — „*dommi*“, *kufor* — „*kufirmi*“ atď.), uplatní sa prípona *-ami* (*dedami*, *otcami*, *domami*, *kuframi*).

Vcelku však platí, že mužské podstatné mená vzorov *chlap*, *dub*, *stroj* majú v inštrumentáli množného čísla variant *-ami* vtedy, keď sa v nominatíve jednotného

čísla: a) končia na spoluhlásku *-m*: *ekonóm* — *ekonómami*, *moslim* — *moslimami*; *strom* — *stromami*, *oznam* — *oznamami*, *rým* — *rýmami*, b) končia na spoluhláskovú skupinu, napr. *host'* — *host'ami*, *test'* — *test'ami*, *Kopt* — *Koptami*; *tank* — *tankami*, *tromf* — *tromfami*; *dážď* — *dažd'ami*, *plášť* — *plášťami*, *lump* — *lumpami* (popri *lumpmi*), c) končia na samohlásku *-o*: *ujo* — *ujami*, *otecko* — *oteckami*, *bojko* — *bojkami*, *maco* — *macami*, d) nachádza pohyblivá hláska *-e* (*herec* — *hercami*, *semester* — *semestrami*, *lakeť* — *lakt'ami*), *-o* (*svedok* — *svedkami*, *sviatok* — *sviatkami*), *-ie* (*koniec* — *koncami*, *hrniec* — *hrncami*) a v ojedinelých prípadoch aj *-i* (*vtáčik* — *vtáčky* — *vtáčkami* popri *vtáčiky* — *vláčikmi*), alebo *-á* (*chrbát* — *chrbtami*), e) končia na skupinu *-us*, ktorá vypadáva, napr. *génus* — *géniami*, *nuncius* — *nunciami*, *rytmus* — *rytmami*, *nónius* — *nóniami*.

Celkom výnimočne sa podoba *-ami* vyskytuje v ustálených frazeologických spojeniach (*držať jazyk za zubami*; *zubami* — *nechtami*; *za horami*, *za dolami*), pri pomnožných podstatných menách (*schody* — *schodami*, *čary* — *čarami*) a pri slovách, ktoré sa častejšie používajú v množnom čísle (*orechy* — *orechami*, *fúzy* — *fúzami* aj *fúzmi*).

Pri tvorení foriem inštrumentálu množného čísla mužských podstatných mien zakončených na spoluhláskové skupiny *-nt* (*študent*, *variant*), *-nd* (*doktorand*, *fond*), *-rd* (*Kurd*, *rekord*), *-rt* (*expert*, *rezort*), *-kt* (*aspekt*, *produkt*) pozorujeme kolísanie. Raz sa používajú tvary s *-mi*, inokedy tvary s *-ami*. Mužské podstatné mená končiace sa na uvedené zoskupenia niekoľkých spoluhlások (*-nt*, *-nd*, *-rd*, *-rt*, *-kt*) majú v inštrumentáli množného čísla vždy len systémovú príponu *-mi*, nie *-ami*. Teda správne sú iba tvary *študentmi*, *variantmi*, *doktorandmi*, *fondmi*, *Kurdmi*, *rekordmi*, *expertmi*, *rezortmi*, *aspektmi*, *produktmi* atď. Hovoríme, že sme sa zhovárali so študentmi, doktorandmi, expertmi, že sa oboznamujeme s novými variantmi, rekordmi, rezortmi, radíme sa so svojimi konzultantmi, oponentmi, svoje tvrdenia dokladáme pádnymi argumentmi, číselnými koeficientmi, rátame s rozličnými aspektmi, spolupracujeme s viacerými fondmi, operujeme presvedčivými faktmi.

Prípona *-mi*. — Pádovou príponou *-mi* sa tvoria tvary inštrumentálu množného čísla pri skloňovaní podstatných mien mužského rodu podľa vzoru *chlap*, *dub*, *stroj* (*chlapmi*, *dubmi*, *strojmi*). Prípona *-mi* je teda typická a charakteristická pre väčšinu podstatných mien mužského rodu. V zásade možno hovoriť o príklone k podobe *-mi*

ako základnej, rodovo silnej prípone. V jazykovej praxi sa však prejavuje tendencia používať túto príponu ako základnú pri všetkých životných podstatných menách mužského rodu, čo sa zreteľne prejavilo v rozšírení prípony (podoby) *-mi* pri podstatných menách vzoru *hrdina* typu *poeta (poetmi)*, *husita (husitmi)*, *apostata (apostatmi)*, ba dokonca aj pri podstatných menách vzoru *dievča*, pravda, ak ide o slová, ktorými sa pomenúvajú osoby mužského pohlavia (*knieža — kniežatmi*, *páža — pážatmi*). Možno v tom vidieť úsilie priblížiť sa ku skloňovaniu životných podstatných mien mužského rodu vzoru *chlap*. Prípona *-mi*, ako sme to už konštatovali, preniká do vzoru *hrdina*. Dostala sa k slovám zakončeným na *-ta*, pred ktorým stojí samohláska, napr.: *bandita — banditmi*, *helóta — helótmi*, *jezuita — jezuitmi*, *apologéta — apologétmi* atď. Pritom však vývin aj tu smeruje k posilňovaniu podoby *-mi*, ktorá vytláča príponu *-ami*, takže sa môžeme dnes v hovorovej reči stretnúť aj s nespisovnými tvarmi typu „*predsedmi*, *hrdinmi*, *starostmi*“ a pod. Rozrastajúce sa používanie podoby *-mi* vedie k oslabovaniu pozície prípony *-ami* ako základnej pri vzore *hrdina*. Z hľadiska tvarov inštrumentálu množného čísla vzor *hrdina* je akoby opakom vzoru *chlap*. Prípona *-mi* je pri vzore *chlap* základná, kým variant *-ami* je sekundárnou príponou; pri vzore *hrdina* ide o opačný pomer tých istých prípon, *-ami* je základná a *-mi* je variantná. Čiže to, čo je pri jednom zo vzorov *chlap* a *hrdina* základné, je pri druhom variantné (*-mi -ami — -ami, -mi*). V porovnaní so vzorom *chlap* sa prejavuje vždy vzor *hrdina* ako slabší partner, na jeho úkor sa obohacuje vzor *chlap* (domáce priezviská zakončené na samohlásku *-o*, napr. *Krasko*, *Hečko*, *Krno*, *Miko*, *Frešo*, *Jurčo* prechádzajú od skloňovania podľa vzoru *hrdina* ku skloňovaniu podľa vzoru *chlap*).

Prípona *-iami*. — Pádová prípona *-iami* je spomedzi troch prípon inštrumentálu množného čísla najmenej vyťažená, jej frekvencia je obmedzená. Používa sa len pri skloňovaní podstatných mien stredného rodu vzoru *vysvedčenie (dvojjazyčnými vysvedčeniami, praktickými cvičeniami, príležitostnými zamestnaniami)* a ešte pri podstatnom mene *pani (s niekoľkými známymi paniami)*. Preto hodnotíme podobu *-iami* ako okrajovú, periférnu.

Záver. — V staršom spisovnom jazyku sa ako jediná prípona inštrumentálu množného čísla používala podoba *-ami*, preto dostala postavenie základnej pádovej prípony. Podoba *-mi* sa začala používať iba v súčasnej spisovnej slovenčine a veľmi

rýchlo sa stala pevnou súčasťou normy spisovnej slovenčiny. Tento proces sa realizoval prakticky bez štádia alebo medzištádia s dvojtvarmi. Po preniknutí podoby *-mi* sa obmedzilo predchádzajúce výlučné používanie prípony *-ami* v tomto páde. Situácia je dnes taká, že v istých prípadoch sa používa prípona *-ami* (v ženskom a strednom rode, v iných *-mi* (v mužskom rode), čiže prípony *-ami* a *-mi* sú vo vzťahu komplementárnej distribúcie. Ich používanie je v súčasnosti celkom ustálené.

V staršej etape spisovnej slovenčiny sa používala v inštrumentáli množného čísla aj pádová prípona *-i/-y* (vojna s *Turci/Turky*). Ak sa takéto tvary vyskytujú v dnešnom jazyku, využívajú sa s osobitným zámerom na archaizovanie alebo dialektizovanie jazykového prejavu. Inak sa tvary inštrumentálu množného čísla s *-i/-y* zachovávajú len v prísloviach a porekadlách, napr. *Nevyberaj ženu v tanci, ale v poli medzi ženci. Mala som frajera sedmorakej krásy, pehavý, rapavý, s červenými vlasmi. Nehádz vajci za vrabci.* (Záturecký)

LITERATÚRA

DVONČ, Ladislav: Tvorenie inštrumentálu plurálu substantív v spisovnej slovenčine. In: Slovenská reč, 1949/50, roč. 15, č. 2, s. 99 — 118.

DVONČ, Ladislav: Inštr. pl. vzoru srdce. In: Slovenská reč, 1967, roč. 32, č. 2, s. 102 — 109.

DVONČ, Ladislav: Dynamika slovenskej morfológie. Bratislava: Veda 1984. 124 s.

Morfológia slovenského jazyka. Red. J. Ružička. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1966. 896 s.

NAVRÁTIL, Ladislav: Skloňovanie podstatných mien. Nitra: Enigma 1996. 81 s.

ORAVEC, Ján — BAJZÍKOVÁ, Eugénia — FURDÍK, Juraj: Súčasný slovenský spisovný jazyk. Morfológia. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1984. 232 s.

PISÁRČIKOVÁ, Mária a kol.: Jazyková poradňa odpovedá. Bratislava
Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1988. 288 s.

Pravidlá slovenského pravopisu. 3., dopl. a preprac. vyd. Bratislava: Veda 2000.
592 s.

ZO STUDNICE RODNEJ REČI

Mená psov na Slovensku

Jedna z najmladších vedných disciplín onomastiky — zoonomastika — sa zaoberá výskumom vlastných mien zvierat. Kedysi sa pomenúvali len domáce zvieratá žijúce v blízkom kontakte s človekom, pričom výber mena zvierat'a závisel výlučne od ľubovôle majiteľa. V súčasnosti existujú okrem domácich psov, mačiek a koní i špeciálne chovy čistokrvných plemien, ktorých mená sú limitované pravidlami. Záujem o divo žijúce zvieratá, ktorých existencia ako druhu je celosvetovo ohrozená, viedol k zriaďovaniu registrovaných chovov, v ktorých sú mená určované pravidlami medzinárodných dohôd.

Prví domáci psi sú známi už z obdobia pred 12 000 rokmi. Pes sprevádza človeka od primitívnych osád, cez poľnohospodárske usadlosti až do veľkomiest, v ktorých žije dodnes. Materiálovú základňu príspevku tvorí 201 mien psov a 34 mien súk získaných dotazníkovou metódou z celého územia Slovenska. (Malý počet mien pre suky môže byť spôsobený menším počtom chovaných súk alebo častejším opakovaním rovnakých mien.)

Vo funkcii mien psov sa uplatňujú:

1. Osobné mená:

— (domáce i cudzie) v oficiálnej podobe: *Alan, Cézar, Gašpar, Hektor, Hugo, Jago, Karol, Nero, Neguš, Tarzan, Zoro; Linda, Soňa, Zora;*

— v domáckej podobe: *Ajo, Alik, Bandi, Bobčo, Bobi, Bobinko, Bobino, Bobo,*

Džoni, Fozino, Hari, Hariček, Harík, Harin, Harino, Haro, Hekso, Pici, Picino, Pico, Pikino, Reno, Rolfo, Tarzanko, Tobi, Toni, Vito, Valdi; Betka, Boba, Bobina, Dora, Erža, Harička, Lida, Liza, Lola, Rena, Zorka, Zuza, Žolina, Žuľa.

Mená prevzaté z antroponymickej sústavy a ich domáce podoby sa pri pomenúvaní psov používali pomerne často. Nachádzajú sa tu mená anglického, latinského, nemeckého, maďarského pôvodu a ich domáce podoby utvorené slovenskými koncovkami a príponami.

2. Názvy vodných tokov:

— v oficiálnej podobe: *Dunaj; Volga;*

— v domácej podobe: *Bodri, Bodrik, Bodrino, Bodro, Dunči, Dunčik, Dunčo, Duni, Duno, Duňo, Duňi.*

Mená *Dunaj* a *Volga* sú prevzaté z hydronymie pravdepodobne ako ochranné mená (Machek 1968; Králik 1993). Rozšírili sa najmä domáce podoby mena *Dunaj* a *Bodrog*.

3. Mená utvorené z apelatívneho základu (slovenského i cudzieho) bývali motivované:

— vonkajším znakom (farba, typ srsti, zvláštne znamenie): *Belinko, Belo, Bevko, Bogár* (maď. čierny), *Bosi, Bosik, Bosko, Boti, Bundáš, Bundášik, Bundi, Bundiš, Bundo, Bund'o, Burko, Buro, Cifra, Cigáň, Fukso, Gaštan, Kešo, Mali, Muro, Očko, Orech, Punt'i, Puntík, Punt'o, Strakoš, Strakoško, Strakuš; Belka, Micka, Punt'a;*

— vlastnosťou (povahová, rýchlosť): *Beťár, Blesk, Cukriš, Čučko, Ihrajko, Koťuha, Lupinko, Lupo, Lustig* (nem. veselý), *Pajtáš* (maď. kamarát), *Ščeko, Šiky, Tuľko; Iskra, Strela, Strelka;*

— zvierat'om (druh zvierat'a, maznavá podoba neutrálnej podoby): *Flčako, Havo, Havko, Havoš, Kutík, Kuľko, Kuľuško, Maco, Psíček, Šarvaš* (maď. jeleň), *Tiger, Tigrík; Sučka;*

— rastlinným porastom: *Bučo, Bučko, Lesan;*

— príkazom: *Dožeň, Grajf* (nem. chyt'), *Lapaj, Pozor, Vid'ás* (maď. pozor);

— predmetom: *Brendi, Brok, Kastról, Pivko, Topinka*;

— titulom vládcov, šľachticov ap.: *Bojar, Dvoran, Lord, Princ, Sultán, Šuhaj; Bojarka, Dáma*;

— slovesným žartovným vyjadrením: *Dzesi, Hadaj, Kolkomáš, Zahraj*.

Mená utvorené z cudzích slov mohli vzniknúť v bilingválnom prostredí, alebo sa meno pre psa používalo po viacero generácií, pričom pôvodný význam slova (mena) nebol motivačným príznakom pomenovania.

V skúmanom materiáli sa nachádzajú aj mená s nejasnou motiváciou (*Cupi, Fiala, Frko, Stopko, Špako*) alebo nezreteľné mená (*Ančár, Bond'o, Hajtón, Prejda, Švóna*). Mohli byť utvorené jednoduchým skladaním slabík (*Pufi, Rizo, Sici, Togo, Tufi*), skomolením prevzatých osobných mien alebo cudzích apelatív, alebo vznikli v určitej situácii, ktorá nastala pri pomenovaní psa a o ktorej sa bez osobného kontaktu s človekom, ktorý meno vymyslel, nemáme možnosť nič dozvedieť.

Z hľadiska slovotvornej štruktúry sú pri psoch okrem mien zakončených na spoluhlásku časté mená zakončené na *-o* (*Belo, Bobo, Bodro, Bundo, Duño, Pico, Víto*) a so zdobňujúcou príponou *-ko* (*Bročko, Hauko, Tarzanko*). Pri sukách sú časté mená zakončené na *-a* (*Asta, Boba, Punt'a*). Vyskytujú sa aj hypokoristické podoby zakončené na *-i* (*Aksi, Bobi, Hari*) a s príponami *-ík* (*Dunčik, Harík*), *-ino* (*Bodrino, Harino, Picino*), *-inko* (*Belinko*). Pri sukách sú to hypokoristické podoby s príponami *-ka* (*Belka, Zorka*), *-uška* (*Astuška*), *-ička* (*Harička*). Zriedkavé sú prípony *-an* (*Dvoran, Lesan*), *-áš* (*Bundáš*), *-oš* (*Strakoš*), *-iš* (*Cukriš*). Zaujímavé sú imperatívne tvary (*Dožeň, Lapaj*). Osobné mená ľudí prenesené na psov si ponechávajú hypokoristickú formu. Existenciou viacerých koncoviek a prípon je vysvetliteľné, prečo sa meno utvorené od jedného základu môže vyskytovať v rozličných podobách (*Bodri, Bodrik, Bodrino, Bodro*).

K najrozšírenejším menám domácich psov na Slovensku (hlavne v dedinskom prostredí) patria mená *Bobi, Bodrik, Bundáš, Dunčo, Hektor, Kuťko, Punt'o, Tarzan a Zahraj*. Tieto mená sa stali frekventovanými nielen pre ich obľúbenosť, ale dá sa predpokladať, že určitú úlohu zohrala aj tradícia, keď po uhynutí psa majiteľ pomenoval nového psa rovnakým menom na pamiatku či pripomienku uhynutého. Tento proces pomenovania sa mohol opakovať po niekoľko generácií a tým sa meno

rozšírilo po väčšom území.

LITERATÚRA

KRÁLIK, Ľubomír: Hydronymia versus zoonymia (O pôvode niektorých zooným). In: Slovenská reč, 1993, roč. 58, č. 3, s. 156 — 164.

MACHEK, Václav.: Etymologický slovník jazyka českého a slovenského. Praha: Nakladatelství ČSAV 1957. 627 s.

ROZLIČNOSTI

Priestor a priestranstvo

Tieto dve podstatné mená majú spoločný koreň, skupinu spoluhlások *str*, ale nie sú synonymné. Spoločný význam možno opísať približne ako „rozvíjanie, rozpínanie, rozširovanie predovšetkým na istej ploche“. Vidieť to na slovesách ako *striet' (sa)*, *prestierat', prestierat' sa*, *rozprestierat', rozprestierat' sa*. Pravda, v slove *priestor* je tento koreň akoby narušený vkladnou samohláskou *o*, tá sa vkladá preto, aby sa slovo nekončilo na skupinu spoluhlások *-tr*; teda nie **priestr*; ale *priestor*. Podobný stav je aj v slovách ako *zapriet' — zápor*, *zavriet' — závora*, *napriet' — nápor*.

Okrem tejto vonkajšej podoby má však slovo *priestor* aj iné významové vlastnosti. Predovšetkým nejde o rozvíjanie len na istej ploche, ale aj do výšky. K plošným rozmerom, ako je dĺžka a šírka, pristupuje aj výškový rozmer, takže slovom *priestor* sa označuje objekt, ktorý má tri rozmery, je trojdimenzionálny. Táto vlastnosť sa veľmi približne naznačuje aj vymedzením, že *priestor* je „rozmermi bližšie nevymedzené miesto či prostredie“. Známe sú spojenia ako *obytný priestor*, *vzdušný priestor*, *vojenský priestor*, ale aj *ložný priestor* (s jasnou predstavou objemu), *vyčkávací priestor* (v ktorom vyčkávajú lietadlá na uvoľnenie pristávacej dráhy).

S týmto vymedzením súvisí prídavné meno *priestorový* vyjadrujúce vzťah k priestoru. Je známe v takých spojeniach ako *priestorová mriežka* (vo fyzike), *priestorové videnie*, *priestorové usporiadanie*, *priestorové riešenie*. S daným

vymedzením súvisí zriedkavejšie prídavné meno *priestorný*, napr. *priestorný byt*.

V týchto súvislostiach je však bežné aj prídavné meno *priestranný* (v ktorom sa ozýva čosi aj z významu slova *stráň*), ale tretí rozmer sa v ňom odsúva do úzadia. Potvrďuje sa to aj spojeniami ako *priestranný byt*, *priestranný sklad*. Veľmi zreteľne sa však tretí rozmer stráca v podstatnom mene *priestranstvo*, ktorým sa označuje obyčajne voľné miesto, voľná plocha, napr. *zhromaždenie bolo na priestranstve pred kostolom*, *celé priestranstvo bolo naplnené demonštrantmi*, *v územnom pláne sa počítalo s istými voľnými, nezastavanými priestranstvami*.

Z našich poznámok je zrejmé, že slovom *priestranstvo* sa označuje dvojrozmerný útvar, plocha, kým slovom *priestor* trojrozmerný, objemový útvar, často aj v obraznom zmysle (*dostať primeraný priestor na verejnú činnosť*).

Ján Horecký

Andrea — o Andrei

Podstatné mená ženského rodu sa skloňujú podľa vzorov *žena*, *ulica*, *dlaň* a *kosť*. Základným kritériom na zaradenie daného podstatného mena k patričnému vzoru je zakončenie v nominatíve a genitíve jednotného čísla, ktoré je zase viazané na vlastnosti predchádzajúcich spoluhlások.

V každom opise gramatickej stavby slovenčiny sa však k týmto všeobecným pravidlám pripája poznámka, že v datíve a lokáli jednotného čísla vzoru *žena* je v istých prípadoch pádová prípona *-i*, nie *-e* podľa *žena — žene*. Napr. E. Paulíny v Slovenskej gramatike (1981) konštatuje (s. 112): „Cudzie podstané mená, ktoré sú zakončené v N na *-ea*, majú v D a L sg koncovku *-i*: *orchidei*, *Kórei*. Mená na *-oa*, *-ua* majú v D a L sg tvary podľa vzoru *žena*: *na aloe*, *v Nicaragua*, *o kongrue*.“

Aké sú však dôvody na takéto riešenie, na takéto členenie podstatných mien typu *idea* akoby na dve polovičky — v prvej je skloňovanie podľa vzoru *žena*, v druhej podľa vzoru *ulica*. Zdá sa, že odpoveď treba hľadať vo zvukovej rovine.

Empiricky sa dá zistiť, že podľa tzv. fonotaktických pravidiel, pravidiel o radení foném, je prípustná dvojica *uu* (preto je možný tvar *kongruu*), ale nie je prípustná dvojica *ee* (*idee*, *Kóree*). Kde by sa mali stretnúť dve samohlásky *e*, kladie sa medzi ne akási prechodná spoluhláska *j*, napr. *Chaldea* — *Chalde* + *ec* — *Chaldejec*. Takisto ako pred príponou *-ský*: *Chaldea* — *chalde-j-ský*, *Kórea* — *kóre-j-ský*. Ďalší dôvod možno hľadať v grafickej rovine, v úsilí graficky rozlíšiť pádovú príponu genitívu jednotného čísla od datívu jednotného čísla, ktoré sa vyslovujú rovnako, ale píše sa odlišne. Tak vyslovujeme [od ženi, od idej, ženi, idej] v akuzatívne množného čísla, ale graficky ich odlišujeme: *od ženy*, *od idej*, *žene*, *idei*. Tak aj *Andrea* — *od Andrey* — *o Andrei*. Preto je *Andrea* — *od Andrey* (ako *žena* — *od ženy*), ale *darovať Andrei*, *hovoríť o Andrei*.

Ján Horecký

Čo možno kúpiť v supermarkete a čo v hypermarkete

Popri obchodných domoch vo veľkých i väčších mestách našej krajiny vyrástli nové veľkoplošné obchody prevažne cudzej proveniencie nazývané *supermarkety*. K nim onedlho pribudli *hypermarkety*. Čo majú tieto obchodné jednotky spoločné a čím sa odlišujú?

Základom oboch pomenovaní je anglické slovo *market*, ktorého hlavný význam je „trh, obchod“ (od neho je odvodené slovo *marketing* — výskum trhu z hľadiska potrieb výroby a obchodu; usmerňovanie hospodárskej činnosti podľa potrieb trhu). V prvej časti pomenovaní *supermarket* a *hypermarket* je cudzia predpona, a to latinská predpona *super-* a grécka predpona *hyper-*. Predpona *super-* je odvodená od latinskej predložky *super* = nad, vyše a uplatňuje sa ako prvá časť zložených slov s významom „nad, vyššie, nadradený, najvyšší, väčší ako, vyšší ako“. Napr. *superliga* — najvyššia (medzinárodná) súťaž najlepších družstiev a jednotlivcov, *superterorizmus* — vyššia forma terorizmu využívajúca najmodernejšie zbrane a informačné systémy, *supertajný* — charakteristický veľkou mierou utajenia, prísne tajný. Predpona *hyper-* súvisí s gréckou predložkou *hyper* s významom „nad, vyše, viac“ a je súčasťou

zložených slov, pričom modifikuje ich význam na „veľký, zvýšený, nadmerný, nadbytočný; veľmi, príliš, nadmerne“. Ako príklady spomeňme slová *hypertenzia* — zvýšený krvný tlak, *hyperprodukcía* — nadmerná, nadbytočná produkcia, *hyperinteligentný* — mimoriadne, nadmieru inteligentný.

Z výkladu i príkladov vidieť, že predpony *super-* a *hyper-* sú významovo blízke, čo potvrdzuje i Slovník cudzích slov (Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1997), keď pri predpone *super-* okrem domácej predpony *naj-* uvádza ako synonymnú predponu *hyper-*; podobne pri hesle *hyper-* uvádza synonymnú predponu *super-*. Čo je teda supermarket a čo hypermarket? V oboch prípadoch ide o veľké predajne so samoobsluhou, kde si zákazníci na jednej ploche môžu vybrať a nakúpiť z bohatej ponuky potravinárskeho a iného tovaru. Sú to najväčšie obchodné jednotky, ktoré svojou konkurencieschopnosťou a dosahom majú dominantné postavenie na trhu. Obe obchodné jednotky sa od seba odlišujú jednak veľkosťou plochy — supermarkety majú rozlohu do 2500 m², kým hypermarkety môžu mať aj nad 5000 m² (niektoré cudzojazyčné výkladové slovníky definujú hypermarket ako veľmi veľký supermarket). Preto sú mnohé supermarkety a najmä hypermarkety situované mimo centra a majú vybudované veľké parkovisko pre zákazníkov. S odlišnou veľkosťou predajnej plochy súvisí i ďalší rozdiel medzi supermarketom a hypermarketom: kým hlavným tovarom supermarketu sú potraviny a popri nich sa predáva i tovar dennej spotreby, v hypermarketoch okrem potravín nájdeme tovar širokého sortimentu od dennej spotreby cez občasnú až po dlhodobú spotrebu, ktorý prevažuje nad potravinami. Hypermarkety bývajú súčasťou obrovských obchodných stredísk, ktoré okrem nákupu ponúkajú aj iné služby či formy oddychu a trávenia voľného času. Názov *supermarket* je internacionálny (nem. *Supermarkt*, fr. *supermarché*, tal. *supermercato* i *supermarket*).

Silvia Duchková

SPRÁVY A POSUDKY

Matej Považaj šesťdesiatročný

Na 10. júla 2002 pripadá deň, keď si jazykovedná obec na Slovensku spolu so širšou kultúrnou verejnosťou pripomína šesťdesiate výročie narodenia PaedDr. Mateja Považaja, CSc., popredného pracovníka v oblasti teórie a praxe jazykovej kultúry, lexikológie, lexikografie, onomastiky, zástupcu riaditeľa Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV, predsedu Ústrednej jazykovej rady, poradného orgánu ministra kultúry Slovenskej republiky, a hlavného redaktora časopisu Kultúra slova.

Matej Považaj je rodák z východoslovenskej Levoče, narodil sa 10. júla 1942. Učiteľskú kvalifikáciu v odbore slovenský jazyk — história získal po absolvovaní Pedagogickej fakulty Univerzity Komenského v Trnave r. 1966. Odbornú kvalifikáciu si r. 1983 zvýšil získaním titulu PaedDr., vedeckú kvalifikáciu kandidáta filologických vied v odbore slovenský jazyk nadobudol r. 1998 obhájením kandidátskej dizertačnej práce na tému *Z problémov lexikológie, lexikografie a jazykovej kultúry* na svojom materskom pracovisku. — Po skončení vysokoškolského štúdia krátko učil na Základnej deväťročnej škole vo Vištuku (okres Bratislava-vidiek) a od r. 1969 doteraz pôsobí v Jazykovednom ústave Ľudovíta Štúra SAV. Prešiel viacerými kvalifikačnými stupňami na úrovni odborného pracovníka, v súčasnosti je zaradený ako samostatný vedecký pracovník. Na akademickom pracovisku prešiel aj viacerými organizačnými a riadiacimi funkciami: v rokoch 1981 — 1991 bol vedeckým tajomníkom ústavu, od r. 1995 vykonáva funkciu vedúceho oddelenia jazykovej kultúry a od r. 1999 funkciu zástupcu riaditeľa ústavu. V celkovom pracovnom profile M. Považaja významnú položku tvoria aj redakčné práce: v rokoch 1977 — 1991 pôsobil ako výkonný redaktor Kultúry slova, od r. 1992 je hlavným redaktorom tohto časopisu, od r. 1997 je členom redakčnej rady časopisu Slovenská reč; do tejto oblasti patrí aj trvalá mnohoročná spolupráca so Slovenským rozhlasom pri redigovaní dnes najstaršej (už polstoročnej) jazykovovúchovnej relácie na Slovensku — Jazykovej poradne —, sem treba zaradiť aj zredigovanie zborníka *Spisovná slovenčina a jazyková kultúra* z r. 1995 a ďalších neperiodických publikácií z oblasti spisovného jazyka a jeho fungovania v praxi. Vedecko-organizačnú aktivitu M. Považaja v okruhu teórie a praxe jazykovej kultúry naplňajú aj viaceré ďalšie úlohy: od r. 1987 je iniciatívnym a zodpovedným členom pravopisnej komisie pri Jazykovednom ústave Ľudovíta Štúra SAV, od vzniku Ústrednej jazykovej rady r. 1996 je jej členom a od r. 1999 jej predsedom, ďalej je členom názvoslovnej komisie Úradu geodézie, kartografie a katastra Slovenskej republiky, od r. 2001 jej predsedom, v ostatných piatich rokoch je

členom viacerých rezortných terminologických komisií, ktoré vznikli ako výsledok uplatňovania zákona Národnej rady Slovenskej republiky o štátnom jazyku z r. 1995, ďalej je členom komisie predsedu SAV pre propagáciu a tlač a od r. 2000 členom redakčnej rady časopisu Správy SAV.

Už sám výpočet angažovanosti jubilanta vo vedecko-organizačnej oblasti, v redakčnej práci a v okruhu teórie a praxe jazykovej kultúry je úctyhodný, pričom istotne nie je úplný, lebo sme doň nezaráтали početné príležitostné akcie, ako sú prednášky pre učiteľov a ďalších kultúrnych pracovníkov, účasť na besedách v redakciách, na rozhovoroch v elektronických médiách a podobne. Táto široká a náročná práca M. Považaja pri popularizácii jazykovedných poznatkov, pri výklade normy spisovnej slovenčiny a pri celkovej stabilizácii spisovnej normy je zviazaná aj s neobyčajne širokou publikačnou činnosťou v Kultúre slova a v iných periodikách a má značný kultúrno-politický dosah; jubilant si za ňu zaslúži maximálne uznanie.

Ako sme už naznačili, mnohé z doteraz uvedených aktivít M. Považaja sa priamo premietajú do veľmi zodpovednej prípravy základných kodifikačných príručiek spisovnej slovenčiny, konkrétne najmä *Krátkeho slovníka slovenského jazyka* a *Pravidiel slovenského pravopisu*. M. Považaj je spoluautorom *Krátkeho slovníka slovenského jazyka* (1987, 2. vyd. 1989) a členom kolektívu, ktorý pripravil 3., doplnené a prepracované vydanie tohto slovníka z r. 1997. Jeho úloha pri príprave tohto vydania, ako aj ďalšieho, 4., doplneného a prepracovaného vydania, ktoré by malo vyjsť ešte r. 2002, je významná a nezastupiteľná.

Rovnako závažná je úloha M. Považaja pri príprave nových *Pravidiel slovenského pravopisu* (1991, 2., doplnené a prepracované vyd. 1998, 3., upravené a doplnené vyd. 2000): ako vedúci pracovník v oblasti jazykovej kultúry v Jazykovednom ústave Ľudovíta Štúra SAV pripravuje podklady na rokovanie pravopisnej komisie a koordinuje práce na príprave jednotlivých vydání nových *Pravidiel slovenského pravopisu*.

M. Považaj je aj spoluautorom ďalšej významnej a najmä pre kultivovanú jazykovú prax dôležitej slovníkovej príručky z pera pracovníkov Jazykovedného ústavu — *Synonymického slovníka slovenčiny* (1995, 2., opravené vyd. 2000). Nemožno obísť ani jeho účasť na príprave iného závažného diela slovenskej lexikografie — *Česko-slovenského slovníka* (1979, 2. vyd. 1981) —, pri ktorom autorskému kolektívu poskytoval overené slovenské ekvivalenty českých odborných

termínov.

Širokej spoločenskej praxi je určená publikácia *Meno pre naše dieťa*, ktorú M. Považaj skoncipoval spolu s M. Majtánom a ktorá za desať rokov vyšla v troch vydaniach (r. 1983, 1985 a 1993). Jej užitočnosť a čitateľskú úspešnosť potvrdzuje aj to, že už r. 1998 autori pripravili jej podstatne rozšírenú a prehĺbenú podobu a vydali ju pod obnoveným názvom *Vyberte si meno pre svoje dieťa*. Je to kniha, v ktorej čitateľ nájde veľa pozoruhodných, ale predovšetkým kvalifikovaných informácií o osobných menách všeobecne, o ich vzniku a vývine, o predkresťanských a kresťanských menách, o úradných aj neúradných a domáckych podobách krstných mien, o tvorení ženských priezvisk, ale aj o postupe pri zmene krstného mena; v slovníkovej podobe sa tu podáva súpis krstných mien a uvádza sa kalendár krstných mien. V tejto knihe M. Považaj zúročil nielen svoje bohaté skúsenosti z dlhoročnej jazykovoporadenskej činnosti z okruhu osobných mien, ale aj mnohé zovšeobecnené poznatky, ktoré predniesol na početných vedeckých konferenciách a uverejnil v odborných časopisoch a zborníkoch z onomastických konferencií konaných na Slovensku v ostatných desaťročiach.

Napokon sa v našom zhodnocujúcom texte dostávame k už spomínanému kvalifikačnému spisu s názvom *Z problémov lexikológie, lexikografie a jazykovej kultúry*, na základe ktorého úspešnej obhajoby M. Považaj r. 1998 v Jazykovednom ústave Ľudovíta Štúra SAV získal vedeckú hodnosť kandidáta filologických vied v odbore slovenský jazyk. Práca zhrňa jeho vedeckovýskumné výsledky v podobe uceleného súboru textov publikovaných v predchádzajúcich rokoch a autora charakterizuje ako skúseného a rozvážneho bádateľa v oblasti slovenského jazyka. Práca potvrdzuje autorovo dôkladné poznanie odbornej literatúry a jej výstižnú interpretáciu, jeho solídnu teoretickú pripravenosť, dobré poznanie bohatého jazykového materiálu (často aj v jeho historickej retrospektíve) a schopnosť vyvážene narábať s teoretickou aj materiálovou zložkou práce, ako aj predkladať uvážené a prijateľné závery na praktické riešenia. Svojou kandidátskou dizertáciou sa M. Považaj ukázal ako vedecký pracovník schopný reagovať na aktuálne otázky stavu a vývinu spisovnej slovenčiny, nezaujato ich odborne posúdiť a uvážene formulovať závery pre kodifikačnú i jazykovú prax. V tejto svojej orientácii nadväzuje aj na bohatú a dobrú tradíciu, utvorenú pracovnými výsledkami a postojmi vynikajúcich pracovníkov v tejto oblasti, ako je Ján Oravec, Gejza Horák, Jozef Ružička, Milan Urbančok, Ivan Masár a ďalší, nadväzuje na idey a koncepcie vypracované v

Jazykovednom ústave Ľudovíta Štúra SAV, na vedeckých konferenciách, na stránkach Kultúry slova a v diskusiách a v konfrontácii s analogickými zahraničnými ideami a koncepciami.

Aj z uvedeného zhusteného prehľadu sa zreteľne ukazuje úzka vzájomná previazanosť uvedených pracovných oblastí M. Považaja a ich bezprostredné vyústenie do skvalitňovania širokej jazykovej praxe. Ide tu o priam vzácne úzke spojenie výsledkov jazykovedného poznania so spoločenskou jazykovou praxou. Pri príležitosti šesťdesiatročného životného jubilea sa v mene jazykovednej obce na Slovensku, ale aj veľkého počtu tých, čo vo vlastnej jazykovej praxi úprimne prijímajú poznatky z jeho jazykovednej a osobitne jazykovokultúrnej dielne, chceme PaedDr. Matejovi Považajovi, CSc., úprimne poďakovať za jeho doterajšie široké a spoločensky závažné jazykovedné dielo, ktorého predmetom je slovenský národný jazyk ako základné duchovné spojivo slovenského národa a najmä spisovná slovenčina ako národnoreprezentatívna a spoločensky prestížna forma slovenského národného jazyka. Želáme mu, aby sa svojím príkladom zapáleného, ale zároveň uvážlivého vedeckého pracovníka, oddaného práci pre slovenský jazyk a jeho kultúru, svojou neobyčajnou pracovitosťou, húževnatosťou a cieľavedomosťou stal nasledovaniahodným aj pre ďalších oddaných služobníkov vedy a slovenského jazyka najmä z radov mladších spolupracovníkov.

Ad multos annos!

Ján Kačala

Zastavenie pri nedožitej osemdesiatke Jána Oravca

(1. 6. 1922 — 1. 5. 1986)

Do večnosti ja kráčal som popri kostnatom ramene môjho národa.

(Nápis na náhrobníku na cintoríne v Rozbehoch)

Iba mesiac chýbal a profesor Ján Oravec by sa bol dožil presne 64 rokov. Stalo sa však to, čo o tomto vitálnom optimistickom človeku nepredpokladal nikto. Začiatkom roka 1986 ho začali zmáhať zdravotné ťažkosti. V ktorýsi jarný deň ako člen redakčnej rady Kultúry slova v redakcii oznámil, že odchádza do nemocnice. A potom, potom na samom začiatku mája prišlo už do Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV iba smútočné oznámenie... Život Jána Oravca sa uzavrel nečakane rýchlo. A predčasne.

Pri nedožitej osemdesiatke sa nemienime vracat' k jeho záslužnému jazykovednému dielu. Veď bibliografický portrét je precízne načrtnutý v súpise prác od L. Dvonča a všetko podstatné je napísané aj v Encyklopédii jazykovedy (1993). Nenačím to znova reprodukovat' okrem iného preto, lebo ide o definitívne uzavreté dielo. Bibliografia aj encyklopédia však vypovedajú iba o pracovitosti a profesionálnej orientácii J. Oravca, nič sa z nich nedá vyčítat' o jeho ďalších vlastnostiach a schopnostiach. Napríklad to, že patril ešte ku generácii slovenských intelektuálov, čo nielenže vedeli uchopiť kľáče pluha alebo vziať do rúk kosu, ale celý život vedeli s nimi narábať rovnako zručne a ochotne ako s perom. K intelektuálom, čo sa naučili „láskat' zem a každý gram jej hlíny“ (Rúfus). Slovenskú zem.

Encyklopedické heslo stroho (to nie je výčitka) zaznamenáva: Autor viacerých stredoškolských učebníc. Od tohto lakonického záznamu sa môže rozvíjať spomínanie na profesora Oravca pri nedožitej osemdesiatke. Bol totiž nielen jazykovedcom, ale aj rodeným učiteľom, ktorý učiteľskú službu vyvážene chápal ako povinnosť vzdelávať aj vychovávať zverené deti. V učebniciach to robil pomocou naozaj krásneho, starostlivo vybraného slovenského slova. Principiálne odmietal umelé vykonštruované príklady na gramatické javy, všetko staval na dokladoch z umeleckej literatúry a zo slovenskej ľudovej múdrosti — z prísloví, porekadiel, pesničiek. Robil tak aj napriek výčitkám mocných a isteže aj napriek možným rizikám. Pri schvaľovaní rukopisu jeho učebnice slovenčiny pre 8. ročník všeobecno-vzdelávacích škôl na niekdajšom Povereníctve školstva ideologický oponent vyslovil nespokojnosť s ideovým ladením učebnicového textu takto: Je to ako Kniha lesů, vod a strání od S. K. Neumanna. Bola to pravda, no zároveň — podľa ideológa — aj hrubá politická chyba. Zo schvaľovaného rukopisu naozaj nebolo cítiť nástojčivo požadovaný čulý budovateľský ruch, nezaznievali z neho jarné piesne družstevníkov, nedymili komíny nerozvážne spriemyselňovaného Slovenska. Voňala z neho hora — jej vôňu tam naviali pekné príklady z diela takých majstrov slova, ako je Ľudo Ondrejov s jeho

nezabudnuteľným Jergušom Lapinom a ďalší znamenití spisovatelia. J. Oravec ako autor učebníc vedel pútavým príkladom osviežiť aj fádnu látku, ako sú pravidlá o písaní či nepísaní čiarky pred zlučovacími spojkami. Popri iných pekných dokladoch vložil do tejto kapitoly takýto skvost slovenskej frazeológie: *Obarený pes sa aj dažďa bojí*. Vlastné odporovacie súvetie so spojkou *ale* priblížil ôsmakom ďalšou perlou z pokladnice slovenských prísloví a porekadiel: *Mačka rada teplo, ale nepriloží*. Zámeru prostredníctvom rozvážne volených príkladov vzdelávať a zároveň vychovávať sa profesor Oravec nezriekol ani v učebnicových textoch pre vysoké školy. *Boli by zajaca chytily, ale mal krátky chvost* — to je jeden z viacerých inštruktívnych príkladov na vlastné odporovacie súvetie v jeho vysokoškolskej učebnici syntaxe. Úsmevnosť podobných príkladov je ich nespochybniteľnou prednosťou.

V príležitostnom rozpaľovaní na vzácneho človeka nedá sa nespomenúť, že Ján Oravec bol človek priamy, prívetivý a v pravom zmysle slova spoločenský. Prejavovalo sa to v každodennom styku so spolupracovníkmi, priateľmi, s ľuďmi vôbec, no tieto povahové črty osobitne vynikali na kolektívnych podujatiach. Nie je tajomstvom, že neobligátnou súčasťou vedeckých konferencií, sympózií, seminárov bývajú družné posedenia. Ján Oravec vždy býval ich hybným duchom. Posedenie spríjemňoval neúnavným hraním na harmonike alebo na klavíri. Poznal hromadu ľudových a iných piesní a sýtym čistým tenorom ich oduševnene spieval aj na vlastné potešenie, aj na radosť zabávajúcich sa spoločníkov (až do rána bieleho...). Tu je namieste spomenúť, ako vedel z ktorejkoľvek piesne urobiť notový zápis alebo ju transponovať do tóniny vyhovujúcej hlasovému rozpätiu, prípadne aj farbe hlasu žiadateľa o znotovanie piesne. Stačilo podať mu ceruzu a čistý papier, na ktorý si sám nakreslil notovú osnovu a čochvíľa boli na svete noty spolu s textom napísaným pod notami úhl'adným učiteľským písmom. Zo dvoch takýchto zápisov má v osobnom vlastníctve autor týchto riadkov ako milú spomienku na spriaznenú muzikantskú dušu a nezabudnuteľného staršieho priateľa.

Život profesora Jána Oravca — zopakujeme to znova — sa uzavrel predčasne. Po jeho skone ľútala za ním jazykovedná pospolitosť aj zástupy žiakov, ktorých učil poznávať a ľúbiť slovenčinu, náš národný jazyk, s entuziazmom jemu vlastným. Takých učiteľov u nás nikdy nebolo nazvyš, hoci boli vždy veľmi potrební. Prepotrební sú aj teraz, keď je národ „na púti po púšti neľudsky človečej“ (opäť Rúfus). Aj preto nám Oravec a oravcovci veľmi chýbajú.

Jána Oravca už šestnásť rokov obostiera requies aeterna — zaslúžený večný pokoj, ktorý mu láskavo poskytuje rodná hruda milovaných Rozbehov a ktorý mu pri poslednej rozlúčke želali aj jeho zarmútení priatelia.

Ivan Masár

Za profesorkou Emou Krošlákovou

Sme hlboko zarmútení, že prof. PhDr. Ema Krošláková, CSc., už nie je medzi nami. 16. februára 2002 navždy odišla po tom, čo podľahla v statočnom zápase s ťažkou a zákernou chorobou. Odišla skromná a priateľská, žičlivá a tvorivá osobnosť, ktorej životné úsilie bolo výrazne zrastené s poctivou vedeckou a pedagogickou prácou.

Prof. Ema Krošláková sa narodila 21. marca 1936 v Marcelovej. Roku 1959 absolvovala štúdium slovenského a ruského jazyka na Filozofickej fakulte UK v Bratislave a potom sa venovala pedagogickej činnosti na troch stupňoch škôl. Od r. 1970 až do r. 2001 pôsobila na Univerzite Konštantína Filozofa v Nitre (predtým Pedagogická fakulta). Vedeckú hodnosť kandidáta vied získala r. 1984, za docentku bola vymenovaná r. 1987 a inaugurovaná bola r. 1999. Od r. 1989 do r. 1996 bola vedúcou katedry slovenského jazyka. Okrem pedagogického pôsobenia na nitrianskej univerzite prednášala od r. 1995 dejiny slovenského jazyka na Katolíckej univerzite P. Pázmáňa v Pilišskej Čabe. Hodno si povšimnúť i jej redakčnú činnosť — redigovala viaceré zborníky a od r. 1992 bola členkou redakčnej rady časopisu Slovenská reč. Bola takisto dlhoročnou predsedníčkou pobočky Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV v Nitre.

V jej vedeckej práci nachádzame značnú šírku, ale zároveň i hĺbku bádateľského záberu. Oblasťami jej záujmu boli najmä slavistika a starosloviencina, história jazyka, otázky frazeológie z vývinového i konfrontačného hľadiska, onomastická problematika, ale aj jazyková kultúra. Poznáme ju ako autorku (resp. spoluautorku) viacerých, predovšetkým vysokoškolských učebníc, lexikografických publikácií,

desiatok odborných štúdií a článkov a stála aj na čele vedeckých kolektívov v rámci riešenia grantových úloh. Pri tejto smutnej príležitosti si pripomeňme niektoré výsledky bádania profesorky Krošlákovej aspoň z troch oblastí lingvistiky, ktoré tvorili ťažisko jej výskumu.

Doménou jej slavistického výskumu bol nepochybne starosloviensky jazyk a kultúra Veľkej Moravy, ako to potvrdzujú okrem viacerých štúdií aj antológia *Z tvorby solúnskych bratov a ich žiakov* (1993) alebo textová príručka *Základy slavistiky* (1994), vydané v spoluautorstve s K. Habovštiakovou, ktoré prinášajú výstižné textové svedectvo o christianizácii našich predkov a o kultúrnej misii Konštantína a Metoda na našom území. Starosloviensky jazyk pútal jej pozornosť aj z hľadiska teórie prekladu. V tejto súvislosti sú významné jej štúdie *Staroslovienska literatúra a teória prekladu* (1992), *Výrazové kategórie a ich posuny v slovenských prekladoch Života Konštantína a Života Metoda* (1993), ale aj ďalšie, v ktorých upozorňuje na otázky historizácie či modernizácie prekladu, ako aj na potrebu rozlíšenia vnútrojazykového a vnútrokultúrneho prekladu.

Druhou jej srdcu a bádateľskému naturelu veľmi blízkou oblasťou lingvistického výskumu bola frazeológia. Lexikografické spracovanie tradičného slovenského frazeologického fondu v publikáciách *Človek v zrkadle frazeológie* (1990) a *Človek a príroda vo frazeológii. Frazeologický slovník* (1996; spoluautorka K. Habovštiaková) sa dostalo i do povedomia širšej čitateľskej obce. Z vývinového, resp. historického aspektu hodnotí frazeologickú problematiku v štúdiách *Vývinová kontinuita slovenskej frazeológie* (1988), *Frazeológia v Bernolákovom Slovári* (1992). Jej konfrontačný frazeologický výskum dokumentujú štúdie *Zhody a kontrasty medzi slovenskou a českou frazeológiou* (1989), *Zhody a kontrasty medzi slovenskou a poľskou frazeológiou* (1990). Vo viacerých prácach si všimla aj problém využívania frazeológie vo výchovno-vzdelávacom procese.

Vlastné mená boli ďalším väčším okruhom vedeckého záujmu profesorky Krošlákovej. V rámci širokej onomastickej problematiky sa sústreďovala na toponymické, no najmä antroponymické pomenúvacie prostriedky. Treba spomenúť napr. štúdie *Slovenské priezviská s časticou ne-* (1983), *Charakteristika mien postáv v próze z veľkomoravského obdobia* (1987), *Názvy ulíc na Slovensku zo sémantického a štruktúrneho hľadiska* (1988), *Tvorenie tzv. skrátенých osobných mien v najstaršej slovenčine* (1991), *Mená postáv v súčasnej autorskej rozprávke* (1992) a i.

Kolektív najbližších spolupracovníkov profesorky Emy Krošlákovej cíti stratu, ktorá nemá iba podobu uprázdneného miesta na katedre, ale zostáva tu i stopa v našich srdciach a myšliach. Zanechala nám však ducha pracovitosti, nekonfliktnosti, kolegiálnej pomoci a zodpovedného prístupu k vede a výučbe, na ktorý možno a hodno nadväzovať.

Lubomír Kralčák

Slovensko očami Rakúšanky v slovenskom preklade

[MATZNER-HOLZER, Gabriele: Neznáme Slovensko očami Rakúšanky. Bratislava: Vydavateľstvo Petrus 2002. 260 s.]

Gabriele Matznerová-Holzerová, ktorá u nás v rokoch 1997 — 2001 zastupovala Rakúsko ako veľvyslankyňa, sa od svojich prvých diplomatických, literárnych a umeleckých vystúpení na tomto poste tešila na Slovensku značnej popularite. Vďaka za to okrem iného určite aj tomu, že na Slovensko prišla bez predsudkov, pripravená vnímať a poznávať ho také, aké je, čo medzi diplomatmi a najmä zahraničnými „expertmi na Slovensko“ nie je celkom samozrejmosťou. Pravda, ani G. Matznerová si pri vstupe do našej krajiny nenasadila ružové okuliare. Netajila sa tým, že vidí nielen to, čo ju očarúva, ale aj tienisté stránky našich dejín i súčasného života. Slovensku však nielenže porozumela, ale si ho aj skutočne obľúbila. Svoju náklonnosť neprejavila nijakými chválospevmi či vyznaniami. O jej sympatiách jasnou rečou vypovedajú maľby, na ktorých v pastelových farbách predstavila našu krajinu s takým citom pre jej dramatickú i harmonickú krásu, že slov ani nebolo treba. Z jej obrazov sála porozumenie i empatická filiacia.

Na konci svojho účinkovania pani veľvyslankyňa vydala knihu s názvom *Im Kreuz Europas: Die unbekannte Slowakei* (Wien: Verlag Holzhausen 2001. 252 s.), do ktorej vložila všetko to, čo spoznala a čo pochopila o krajine, v ktorej strávila viac ako štyri roky. Kniha vyšla aj v slovenskom preklade zásluhou Almy Münzovej s

čiasťočne modifikovaným názvom *Neznáme Slovensko očami Rakúšanky*. Slovenská mutácia je bohato ilustrovaná autorkinými akvareľmi, čo publikácii dodáva na atraktivite, lebo maľby s textom (treba pochváliť vynikajúcu grafickú úpravu a dizajn Jána Nováka a Petra Chalupu) vytvárajú harmonický celok.

Autorka člení knihu na kapitoly a podkapitoly s priliehavými názvami, ktoré sprevádzajú rovnako výstižné podtituly. V prvej kapitole sa predstavujú jednotlivé regióny Slovenska a zaujímavosti, ktoré možno pri ich návšteve objaviť, ale aj krásy slovenskej prírody, kúpeľné miesta, vtipne sa hovorí o tom, čo sa u nás je a pije, o ľudových zvykoch (nie *zvyklostiach*, ako je v preklade), o ľudových remeslách, ľudovej hudbe a pod. Druhá kapitola je celá venovaná jazyku. Autorka poukazuje často aj úsmevným a humorným nadsadením (najmä v kapitolke *Ježišmária, šľak ma trafi!*) na jazykovú previazanosť slovenčiny s nemčinou, na výrazy, ktoré slovenčina prebrala od nemeckých osadníkov. V tretej kapitole sa preberajú národné otázky a otázky identity s rozsiahlymi a — mohli by sme povedať — zrelými exkurzmi do našej histórie, do nášho národného charakteru, hovorí sa o slovenských národných hrdinoch, mýtoch, o našom konfesionálnom živote i o tom, či sú Slováci naozaj nadmieru nacionalistickí, ako sa to neraz prezentuje na Západe. V ďalšej kapitole, napísanej takisto so vzácnou objektivitou i so znalosťou vecí, sa čitatelia dozvedia o dejinách Slovákov, o ich častých peripetiách a zákrutách. Šiesta kapitola informuje o rozmanitosti národného dedičstva na Slovensku, o Poliakoch a goraloch (*Goralské spojenie*), o Rusínoch a Ukrajincoch (*Divoký východ*), o Nemcoch a Rakúšanoch (*Stratené domoviny*), o Čechoch a Moravanoch (*Čo je dobré na komunizme?*), o Uhroch a Maďaroch (*Tot(h) a totem*), o Židoch (*Čo Dante nevidel*) a o Rómoch (*Zrážka civilizácií v Európe?*). V siedmej kapitole, nadpísanej autentickým citátom *Som Slovák, ale viem to vysvetliť*, sa autorka venuje politicky ladeným výpovediam o Slovensku a politikom. Podkapitolky majú názvy *Mečiar a Kováč — Kto vyrába meče a kto kuje železo*, *Schuster a Dzurinda — Tirolčan a maratónec*, *Scenéria strán — Vľavo a vpravo, aký to omyl*, *Pozitívny pohľad na vlastenectvo — Možno svoju vlasť jednoducho ľúbiť?* a i.

Gabriele Matznerová-Holzerová preukázala svojou knihou nepochybne veľkú službu Slovensku aj v kontexte zjednocovania Európy a potreby vzájomného poznávania a spoznávania sa národov i z hľadiska našich integračných úsilí. Sotva si totiž možno predstaviť vhodnejšiu propagáciu našej krajiny, než je táto presná správa o nej, o jej obyvateľoch, jej dejinách, o jej lesku i biede z pera niekoho, kto je

dostatočne prominentný a kto jej zároveň dobre rozumie a vie pritom písať poučne, zábavne i čítavo.

Žiaľ, slovenská mutácia knihy má aj výraznú slabinu, ktorou je jej preklad. Už sme si takmer zvykli, že na súčasnom knižnom trhu sa stretávame občas aj s prekladmi urobenými napochytr, bez primeraného poznania noriem súčasnej slovenčiny, ba i bez dostatočného ovládania prekladateľského remesla. Pri pseudoliteratúre a tzv. tapetových knihách to prekáža akosi menej. Kniha *Neznáme Slovensko očami Rakúšanky* je však iného druhu. Predpokladá vnímavejších čitateľov a zaslúžila by si nepochybné väčšie prekladateľské zaujatie.

Hoci prekladateľka sa musela popasovať s viacerými komplikovanejšími miestami autorského rukopisu a niektoré aj úspešne vyriešila, vcelku s prekladom nemôže vysloviť spokojnosť nijaký náročnejší čitateľ. Na prvý pohľad je zrejmé, aspoň text v slovenčine nás o tom presvedča, že celý preklad bol pripravovaný vo veľkej náhlivosti. Len tak si možno vysvetliť, že prekladateľka odovzdala do vydavateľstva polosurový text. Vidieť, že sa s ním nepohrala, čo je škoda nielen pre knihu a jej čitateľov, ale aj pre samotnú prekladateľku. Mnohí prekladatelia práve fázu cizelovania a doladovania, keď sa brúsi jazyk a keď sa skúmajú možnosti jazyka i samého prekladateľa, považujú za najzaujímavejšiu v celom procese prekladu. Prekladateľ prežíva najväčšie potešenie práve vtedy, keď sa mu podarí nájsť onen ekvivalent, ktorý sa zaligoce a presvieti celý text. Preklad A. Münzovej však prezrádza nielen to, že sa prekladateľka nepristavila dlhšie na miestach rukopisu, kde to bolo potrebné, a uspokojila sa s tým, čo jej prišlo prvé na um, ale často sa zdá, akoby jednoducho nemala v rukáve dostatočný počet synonym. Nepresvedčila teda ani o tom, že sa vie dosť sebavedome pohybovať v normách súčasnej spisovnej slovenčiny. Pri lektúre knihy vzniká silný dojem, akoby preložený text po prekladateľke už nikto neredigoval. Lenže kniha má aj zodpovednú redaktorku!

Aby sme demonštrovali uvedené, vyberieme niektoré miesta, v ktorých sa nedostatky a nepresnosti v práci prekladateľky odrazili najmarkantnejšie. Príslušné nedostatky sme si všimli pri lektúre slovenského prekladu tejto knihy, a preto tu nepredkladáme sústavnú prekladovú kritiku s porovnávaním originálneho nemeckého textu a jeho slovenského prekladu. Iba v niektorých prípadoch, keď sme narazili na celkom nejasné vety alebo vecne neadekvátne formulácie, vzali sme si na pomoc aj originál. Ináč sme preložený text analyzovali len z hľadiska jeho vyznenia v

slovenčine.

V preklade sme našli pravopisné, gramatické, lexikálne či slovotvorné chyby. Všimli sme si napríklad, že často skloňovaný „Západ“ sa píše permanentne s malým začiatočným písmenom. Tak je to aj v prvej vete celej knihy, ktorá by mohla vyzerat' takto: *Kto už na Západe vie, že v Bratislave existujú vinárne a vinárničky ako vo Viedni*. Podľa Pravidiel slovenského pravopisu sa aj pomenovanie *Židia*, ak ide o príslušníkov židovského národa, píše s veľkým začiatočným písmenom. Za spisovnú sa uznáva len podoba *variant*, nie *varianta* (s. 65, 71), podobne sú korektné len *sumy*, nie *obnosy* (s. 147), *strofy*, nie *štrofy* (s. 135), politika sa v spisovnom vyjadrení môže len *odovzdať*, príp. *delegovať*, nie *predať* (s. 225), lebo v tom prípade už ide o iný význam. Správna je forma *Kralická Biblia*, nie *Králická Biblia* (s. 70), *Holand'ania*, nie *Nizozemčania* (s. 117). Na Slovensku hovoríme o *Betliari*, nie o *Betliaroch*. V slovenčine má slovo *vladyka* iba mužské skloňovanie napriek tomu, že sa končí na „typické ženské -a“: nevyhovuje teda formulácia *prvorodený syn staroslovienskej vladyky* (s. 23).

Nejde však len o to. Treba upozorniť najmä na nerešpektovanie idiomatikosti slovenčiny v danom preklade v širokom zmysle tohto slova. Pri mnohých prekladateľských riešeniach, ktoré v texte objavujeme, sme v pokušení jednoducho povedať, že po slovensky sa tak nehovorí.

Začnime frazeologizmami, kde je to azda najzreteľnejšie. Po slovensky sa v typickej frazeme naozaj nehovorí, že niekto *sedí na suchu* (s. 53), môže len *byť, ostať na suchu*, u nás nikto *nesedí v kaši* (s. 54), jednoducho *v kaši je, mohol sa do kaše dostať, nevie ako sa z kaše dostať* a pod. Takisto nepoužívame frázu, že niekto je *nehybný ako svätý za dedinou* (s. 53), bežne sa hovorí, že *stojí ako svätý za dedinou*. Rovnako sme nepočuli, že by sa u nás obchodovalo *s horúcou vodou* (s. 53), máme len *agentov s teplou vodou*. Ak chceme niekoho stoj čo stoj o niečom presvedčiť, neuchyľujeme sa k jednoduchému *masírovaniu* (s. 55), ale *masírujeme mu mozgy*. Po slovensky sa hovorí o *uťahovaní opaskov*, nie o *priťahovaní opaskov* (s. 175).

Niekedy sa v preklade stretávame so zvláštnymi spojeniami slov, ktoré v slovenčine jednoducho „neznejú“. Rivalita medzi národmi asi nemôže byť *slastná*, ba ani *znechutená* (s. 133), azda *nechutná*, ale o to zrejme v texte nešlo. Rozdiely medzi Čechmi a Slovákmi nemôžu byť *namyslené* (s. 133), azda sa chcelo povedať *pomyselné*? Nevieme, aké sú to *neodbytné chýry* (podľa *neodbytných chýrov ležala*

jeho zabalzamovaná mŕtvola v bratislavskej krypte, s. 94) — azda podľa nepotvrdených? Nevieme, aké sú to úsilné pochody, azda namáhavé? (Starého rabína a okolo 60 židov [!] z Kittsee hnali cez hranicu v úsilných [namáhavých?] pochodoch trvajúcich niekoľko dní, s. 194). Naši obyvatelia nemohli mať k pomníkom v nijakom prípade ľahostajný odstup (s. 95). Ľahostajný mohol byť iba ich prístup k nim a odstup mohol byť napríklad značný. Nevieme, čo je to duševné panstvo (mnohokrát opakované). Duchovné to nie je, lebo sa hovorí o svetskom, duchovnom a duševnom panstve. Príchod spojeneckých vojsk do Česko-Slovenska v r. 1968 je zasa vrcholne nevhodné nazvať (s. 108) siláckym aktom, a ak už mal niečo spoločné so silou, bol to akt násilný či akt násilia. A vôbec nám už nie je jasné, o čom sa hlasuje, keď sa hlasuje o prirodzené finančné korytá (s. 231).

Na s. 181 čítame o našej privatizácii toto: *Zopár veľkých súst z privatizácie sa ešte nepohltilo a spor za kulisami besnie*. Tých niekoľko súst mohlo iba ostať, no nie nepohltiť sa. O našich nezamestnaných sa ďalej tvrdí, že len málokto z nich sa umiestnili v *zmysluplných* (azda *prosperujúcich* alebo v takých, kde to malo väčší zmysel) *podnikoch*. Na s. 177 sa zasa o našom ľude (azda skôr o našich ľuďoch) tvrdí, že je *trápený* transformáciou (lepšie asi: *sužovaný*, že transformácia *naň dolieha*). V onom starom vtipe, či ateista smie povedať *Bohuvďaka* (malo byť *Bohu vd'aka*, vhodnejšie by tu bolo *vd'akabohu*), hlas ľudu sa nepýta *ľstivo*, ale možno *figliarsky* či *huncútsky*.

V našom jazyku sa nehovorí o *vykorisťovaní zdrojov* (s. 36), ale o ich *drancovaní*, vtíp sotva môže byť *prešibaný* (s. 47), ale skôr *trefný*. Myslíme si, že ani vyhnať nemožno nikoho *náhodne* (s. 128), ale skôr len *bez príčiny*.

Je vcelku známe, že v odlišných jazykoch majú príslušné ekvivalenty často odlišnú vetnú stavbu i spájateľnosť a vtedy treba hľadať zložitejšie prekladateľské riešenia. Tak je to s *kameňom úrazu*, ktorý už nemožno rozšíriť o atribút *národný*. Veta *ich národným kameňom úrazu boli Maďari* (s. 206) sa v slovenčine (s výnimkou veľmi špecifického žánru) jednoducho nedá akceptovať. Podobne je to s frázou, v ktorej sa hovorí, že *Západ si vzal na mušku svedomia korupčné veleaféry* (s. 181) (azda skôr *megaaféry*), ale ide najmä o to, že výrazy *vziať si na mušku* a *svedomie* nie sú priamo kompatibilné. A vari možno *vytesniť svoj pôvod?* (s. 186). Možno sa k nemu *nepriznať*, možno ho *poprieť*, možno sa ho v istom zmysle aj *vzdať*, nemožno ho však *vytesniť*. Ani návrhy nemôžu byť *bezvýsledné* (s. 192). Môžu len *ostať bez*

ohlasu, môžu sa zahrať do autu. A v súvislosti s politickým bojom by sme nehovorili o výhercoch (s. 178), ale jednoducho o *vítazoch*.

Aký zmysel sa skrýva vo vete *Pražská jar bola nepravdepodobná a nepravdepodobne nádejná?* (s. 195). Nebolo nám to jasné ani z kontextu. Obrátili sme sa teda na originál, kde veta s príslušným spojením znie takto: *Ich erinnere mich an das bangende Mitfühllen auf österreichischen Seite in den späten Sommertagen dieses Jahres, die das gewaltsame Ende des unwahrscheinlichen und unwahrscheinlich hoffnungsvollen Frühling besiegelten*. Náš preklad: *Pamätám sa na bolestný súcit na rakúskej strane v neskorých letných dňoch toho roka, ktorý spečatil Pražskú jar, chimérickú a plnú iluzívnej nádeje*. Prekladateľ by sa jednoducho nemal uspokojiť s doslovne preloženou vetou, najmä ak mu z nej v cieľovom jazyku unikol zmysel.

Niektoré ďalšie príklady: *Keď Hitler z druhého brehu práve vteleného do veľkonemeckej ríše* (s. 93), prečo nie *včleneného*? *Po roku 1918 po vzniku Československa a vyhodení maďarskej vládnucej vrstvy, bola krajina odkázaná...* (s. 122). Nijaká vládnuca vrstva sa nevyhadzuje, to je doslovizmus (*Hinauswurf*), skôr sa *odstraňuje, zhadzuje* a pod. Nie je celkom vhodné, keď sa povie: *Za vojny naši viedenské deti prístrešie pred bombami a hladom v idylických oblastiach stredného Slovenska* (s. 194). Našli nie prístrešie, ale *útočisko* (*Zufluchf*).

Prekladateľke sa nedarí narábanie s kategóriou zhody, keď je podmet vyjadrený kvantitatívne: *312 ľudí ho neprežili ...* (s. 194), má byť, pravdaže, *neprežilo* — *No väčšina Rómov na Slovensku sú veľmi vzdialení...* (s. 156), má byť: *je vzdialených*. *Nezvyčajne veľa, a to predovšetkým prostí Slováci, ukryvali Židov...* Lepšie: *Veľmi mnohí, a to predovšetkým jednoduchí Slováci, ukryvali Židov...* S prísudkom a najmä s jeho sponovou časťou má prekladateľka problémy aj v inom vetnom type: *Len máloktorý [pomník], keď už raz zničený, bol znovu postavený* (s. 92).

Niekedy je závislosť od originálu ešte výraznejšia: *folklórne vpečatená provincia* (s. 133) — azda *provincia povestná svojim folkórom, bohatá na folklór, podobne kultúrne a náboženské vpečatenie* (s. 188), *české a česky synchronizované filmy* (s. 135) — *česky dabované filmy*. Nepovieme veru o nikom, že je *umeniamilujúci* (s. 11, 12, 32, 41), ale *umeniamilovný*, a nehovorili by sme ani o *vínomilujúcich Poliakoch* (s. 20), ale o *Poliakoch holdujúcich vínu*. Evanjelici azda nebudú *priečni duchovia* (s. 32), skôr možno *nepoddajní*. Všetko je vecou práce so synonymami a využívania bohatstva slovenčiny.

Aj vtedy, keď sa prekladajú známe citáty či frazémy, prekladateľ si musí overiť, ako sa ustálili a fungujú v jazyku, do ktorého prekladá. Nie je totiž namieste hovoriť v slovenčine o *neznesiteľnej hladkosti československého rozvodu* (s. 132), keď sa v kultúrnych kruhoch zaužívala formulácia o jeho *neznesiteľnej ľahkosti*. Ilegálne vychádzala *Bratislava nahlas*, nie *Bratislava názorne* (s. 109). Ustálilo sa (nielen v našom jazyku) spojenie *občania druhej kategórie*, nie *druhej triedy* (s. 199). Súčasťou Bojnického zámku nie je *zverinec*, ale *zoologická záhrada* (s. 32).

Iný typ problematických prekladateľských riešení predstavujú prípady, keď to, čo sa povedalo, neobstojí vecne. Do 10. storočia nemá zmysel vkladať *uhorské vojská*, boli to vojská maďarské či staromaďarské. Uhorská ríša trvala predsa od r. 1000 do roku 1918. Ak sa povie, že *dnes už len niekoľko málo tisíc Čechov a Slovákov tvorí predovšetkým vo Viedni uznávanú menšinu* (s. 207), nie je to takisto v poriadku. Chcelo sa zrejme informovať o málopočetnosti (oficiálne) *uznanej*, nie *uznávanej* menšiny.

Na s. 53 sa tvrdí, že slovenčina má hojnosť prechodníkov, čo nie je pravda. Mohla sa takto pomýliť autorka? Nazretie do originálu hovorí, že sama autorka na tomto mieste správne hovorí o prídavných menách. A kto z dvojice autorka — prekladateľka má na svedomí nekorektnosť formulácie, že prízvuk je v slovenčine zásadne len na prvej slabike slov, ale v spojení s predponou sa často zdôrazňuje predpona (s. 52)? Nazretie do originálu nás nenecháva na pochybách, že autorke je rozdiel medzi predponou a predložkou úplne jasný. Problémy má s tým prekladateľka. Na s. 137 sa hovorí o pokusoch cisára Jozefa II. v r. 1784 nahradiť nemčinu latinčinou ako úradným jazykom. Z dejín však vieme, že to bolo práve naopak. Jozef II. sa pokúšal v danom čase presadiť v krajine ako úradný jazyk nemčinu. Latinčinu presadzovať nebolo treba, lebo tá mala svoje dominantné postavenie v krajine už niekoľko storočí. V texte G. Matznerovej je však opäť všetko v poriadku. Je naozaj pravda, že Slovensko vyvoláva v západných krajinách „*takmer neodvratné úzkosti*“? (s. 196). Skôr azda *neodmysliteľné obavy* (*Ängste*). Pozrime sa na ďalšiu vetu (s. 187): *Nad bavorskými vojskami zvíťazili Uhri pri Prešporke, uhorské vojská zasa neskôr pri Lechu v Bavorsku* (955). Odhliadnuc aj od toho, že o Uhroch a uhorských vojskách sa dá, ako sme už spomínali, hovoriť iba od roku 1000, a rovnako od toho, že v príslušnom storočí nemá zmysel hovoriť ani o Prešporke, výpoveď je značne nejasná. S prihliadnutím na originál by sme navrhovali takúto úpravu: *Bavorské vojská utrpeli od Maďarov porážku pri Bratislave a Maďari boli zasa neskôr porazení pri Lechu*

(955). A ešte aspoň jeden príklad: *No akí rakúski boli početní, údajne rakúski nositelia Nobelovej ceny a iní slávou ovenčení, ktorí sa neraz narodili a vyrastali mimo dnešných hraníc alebo sa až tam rozvíjali a preslávili?* (s. 190). Náš preklad: *Ale do akej miery sú rakúski všetci tí nositelia Nobelovej ceny či iní muži slávy, ktorí sa neraz narodili či vyrastali v značnej vzdialenosti od dnešných hraníc Rakúska alebo až tam dosiahli rozvinutie svojho talentu a slávu?*

Iba ťažko sa dostávame z bludiska slov vo vetách ako *František Jozef a jeho jemu odcudzená manželka Sisi* (s. 187). *Dôverne poznajú* [obyvatelia] *márne protipohyby aktívneho, často pasívneho odporu a (ne)dobrovoľného alebo predstieraného prispôsobovania sa* (s. 189). Náš návrh: *Po poznaní márnosti vzdoru, aktívneho a rovnako aj pasívneho odporu, spoliehajú sa viac na (ne)dobrovoľné alebo predstierané prispôsobovanie sa.*

Žiaľ, miest, ktoré si vyžadujú korektúru, ba i revíziu, vybrúsenie či doladenie, resp. premyslenejšie riešenie v preklade, dalo by sa uviesť omnoho viac. Mohol by nás trochu uspokojiť fakt, že hlavnými adresátmi tejto knihy nie sú slovenskí čitatelia, ale tí, čo ju budú čítať v nemčine. Nepochybne však je i tak škoda, že preklad vo svojej kvalite tak zaostáva za kvalitou originálu.

Slavomír Ondrejovič

Nový typ prekladového slovníka

|TARABA, Ján — TARABOVÁ, Mária: Taliansko-slovenský slovník ekonómie, finančného a obchodného práva. Výklady, kontext, slovenský register. Bratislava: Stimul 2001. 616 s.|

Už v predhovore k recenzovanému slovníku sa výslovne poznamenáva, že „nejde len o jednoduchý súpis termínov, ale veľká časť z nich je spracovaná na báze kontextov, ktoré umožnia používateľovi slovníka pochopiť širšie vecné a obsahové

vlastnosti východiskových (talianskych) a cieľových (slovenských) výrazov.“ To však znamená, že v súlade s tým si autori vypracovali osobitnú techniku a technológiu lexikografického spracovania a v tom je práve novosť tohto slovníka.

Táto novosť vynikne najmä pri porovnaní s predchádzajúcimi prekladovými slovníkmi, ktoré u nás vyšli v rokoch 1994 — 1998. Tu je ich neúplný prehľad s krátkym komentárom.

Najjednoduchšiu podobu reprezentuje prostý súpis cudzojazyčných termínov a k nim priradených slovenských ekvivalentov, ako je to napr. v *Stručnom veterinárnom anglicko-slovenskom slovníku* od P. Gašpara, ktorý r. 1994 vydala Štátna veterinárna správa Slovenskej republiky. Obsahuje abecedne usporiadané anglické termíny najmä z oblasti hygieny potravín, chovateľskej praxe a infekčných ochorení bez akýchkoľvek jazykových (gramatických a sémantických) informácií. Napr. *anima* — *zvíera, živočích, animal breeding* — *plemenitba zvierat*. Podobný typ predstavuje aj *Anglicko-slovenský a slovensko-anglický diplomatický slovník* od I. Hajduška a J. Hausera (Bratislava: Univerzitná knižnica 1997). Sú tu termíny ako *mercantile exchange* — *obchodná burza, military industrial complex* — *vojensko-priemyselný komplex*, aj latinské výrazy typu *inter alia* — *medzi iným* aj s nepresným výkladom v zátvorke (tu sa uvádza, že *inter alia* je latinská predložka), alebo *tax law* — *fiškálna, taxable event* — *fiškálna*. Súpisový charakter má aj *Anglicko-slovenský a slovensko-anglický filozofický slovník* od P. Štekauera a L. Štekauerovej, ktorý vydal Manacon v Prešove r. 1997. Do slovníka sú zahrnuté aj niektoré hindské výrazy typu *advaita* — *nedvojnosť* (ako najvyššia pravda), grécke *aitia* — 1. *príčina*, 2. *dôvod*, 3. *vec* (záležitosť, otázka, problém), latinské *notiones communes* — *všeobecné, spoločné pojmy*, francúzske *profession de foi* — *vyznanie viery*. Uvádzajú sa tu však aj celé výroky, napr. *Ockham Razor (Entities are not be multiplied beyond necessity)* — *Ockhamova britva (Súcna by sa nemali rozmnožovať viac, než je nutné)*, *Nota nota est nota rei ipsius* — *Znak znaku nejakej veci je znakom samotnej veci* (axióma sylogizmu), *Nam et ipsa scientia potestas est* — *Knowledge itself is power* (až tam je údaj o Baconovom autorstve a preklad *V poznaní je sila*). Už aj z týchto príkladov vidieť nejednotnosť v technike spracovania. Bolo by možné upozorniť aj na niektoré nepresnosti v klasických jazykoch (napr. *res infinitas* namiesto *res infinita, res singulares* [!] namiesto *res singularis*). Kladnou stránkou je rozlišovanie významov a významových odtienkov, nedoceneniteľným prínosom je sústavné uvádzanie výslovnosti v anglicko-slovenskej časti.

Výraznejší je jazykovedný postoj v dvoch slovníkoch Š. Franka (*Anglicko-slovenský slovník. Ekonómia, ekonomika, manažérstvo, marketing, podnikanie, účtovníctvo*. Prešov: Slovcontact 1993; *Anglicko-slovenský a slovensko-anglický právnický slovník*. Prešov: Slovcontact 1995). V obidvoch slovníkoch sa k heslovým slovám — termínom — priradujú viacslovné termíny. Významy sa oddeľujú arabskými číslicami, rozlišuje sa britský a americký variant, v prípade potreby aj s krátkym výkladom (napr. *impeach 3 BR — obviniť ministra z vlastizrady pred Snemovňou lordov, 4 AM — obviniť občanov, pohnať pred súd, odsúdiť*). Pri heslových slovách sa uvádza výslovnosť, pri viacslovných termínoch spravidla nie, treba ju hľadať pri heslovom slove. Zhoda so slovenskou lexikálnou normou je veľmi dobrá.

Trocha bokom stojí J. Sokolovej *Krátky rusko-slovenský slovník trhovej ekonomiky* (Nitra: Fakulta humanitných vied 1997). Pri heslových slovách sa uvádzajú gramatické charakteristiky, genitív singuláru pri podstatných menách, 2. a 3. osoba pri slovesách.

Vďačným objektom spracovania slovníkov a slovníčkov je výpočtová technika. Vcelku náhodne možno uviesť *Anglicko-slovenský výkladový slovník výpočtovej techniky* (Trenčín: Laudic konzorcium, bez roku vydania). Ako naznačuje už sám názov, ide skôr o výkladový slovník encyklopedického typu, slovenské ekvivalenty sa uvádzajú síce dôsledne pri každom termíne, ale len akosi mimochodom v zátvorke a bez akejkoľvek jazykovej informácie (ani pri anglických termínoch sa neuvádza výslovnosť).

Osobitné miesto medzi prekladovými slovníkmi z posledného obdobia zaujíma *Slovensko-nemecký slovník medicíny* od L. Čierneho a kol. (Bratislava: Veda 1997). Pozoruhodný je už sám východiskový jazyk — nemčina. Aj gramatické poznámky sa týkajú nie slovenčiny, ale nemčiny. Lexikografické spracovanie je tu však pomerne jednoduché: k slovenským slovám (nejde vždy o termíny, lebo sú tu aj také slová ako *čakať, migrovať, hráč*, niekedy aj nie celkom normované, napr. *sada*) sa pripájajú nemecké ekvivalenty. Pomerne nepríjemne pôsobí nediferencované hromadenie viacslovných termínov (napr. pod heslom *zápal* sa uvádzajú takmer na ôsmich stĺpcoch). Nepríjemne pôsobia aj viaceré tlačové chyby (*kuželovitý, termofór, cetrifuguje* popri *centrifúga, pútec, plakoda, glaukom*). Nazhromaždený solídny a aktuálny terminologický materiál by si vyžadoval podrobnejší významový rozbor.

Na koniec radu prekladových slovníkov treba uviesť *Slovensko-ruský právnicko-ekonomický slovník* (T. Grigorjanová — D. Kollár. Red. D. Kollár. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 2000) nielen preto, že tam patrí chronologicky, ale predovšetkým preto, že prevyšuje všetky uvádzané slovníky obsahom i lexicografickým spracovaním. Na koniec uvedeného radu sa nedostal len technickým nedorozumením.

Na rozdiel od menších slovníkov *Slovensko-ruský slovník* je nielen spoľahlivým sprievodcom pri prekladaní do ruštiny (autori sa pridávajú bratislavskej teórie ekvivalentu), ale práve preto, že vychádza zo slovenčiny, podáva aj pomerne spoľahlivý obraz slovnej zásoby v právnicko-ekonomickej sfére súčasnej spisovnej slovenčiny. Výber slov, resp. termínov je založený na bohatej vlastnej excerpčii, to zaručuje objektivnosť tohto obrazu. V heslári sa uvádzajú v podstate spisovné výrazy, len miestami sa upozorňuje na zastaranosť alebo iné štylistické príznaky. Napr. pokračovanie staršie, *šmelina* hovor. pejor. Osobitne sa upozorňuje na termíny tradične označované v jazykovej praxi ako nesprávne. Napr. *jednanie* správne „konanie“, *prehlásenie* správne „vyhlásenie“, *odstavec* správne „odsek“, sloveso *jednať sa* sa sémantizuje ekvivalentom *torgovať sia*. Napriek takýmto upozorneniam sa však uvádza napr. termín *riadne súdne pokračovanie* (pod heslom „riadny“).

Je osudom každého slovníka, že napriek výslovnej deklarácii o dovedení excerpčie až do súčasnosti pri konečnom spracovaní sa do slovníka nedostávajú niektoré skutočne súčasné heslá — termíny. Tak v našom recenzovanom slovníku napr. nie sú heslá ako *správcovský* (správcovská spoločnosť), *nadnárodný* (nadnárodné spoločnosti), *nebankový* (nebankový subjekt), *medializácia*, *azylant*, *úložka*, *cezhraničný* (cezhraničná spolupráca).

Do slovnej zásoby sa odôvodnene zahŕňajú aj mnohé skratky, pričom sa rozpisujú, dešifrujú, uvádza sa ich ruská podoba i dešifrácia. Napr. *IBRD* skrat. (International Bank for Reconstruction and Development) *MBRR* (Meždunarodnyj bank rekonstrukcii i razvitia), podobne aj slovenské, napr. *IČO* skrat. (identifikačné číslo organizácie) *licenzionnyj* al. *registracionnyj nomer organizacii*, *kod firmy* al. *organizacii*).

Ďalej sa do slovenského heslára zahŕňajú mnohé anglické termíny, spravidla bez prekladu, len v prepise do azbuky. Uvádzajú sa teda heslá ako *accounts receivable* (ekauint risivibl — spr. *ekonts risivibl*) *sčeta debitorov*, *award* *rešenie arbitražneho*

suda, bill-board, bill broker, blue-chips (blú čips) blu-čip akcii, clearing aj klíring, company, listing.

Osobitne treba spomenúť značný počet slov a fráz, ktoré vlastne nepatria do slovnej zásoby slovenčiny, ale majú dosť dlhú tradíciu v oblasti práva. Často sa pri nich narúša zásada ekvivalentu, lebo sa podáva ich výklad. Sú tu teda heslá ako *aberratio ictus, ab impossibili, ab inito, ab intestato, ab origine, abrogatio legis accidentalia negotii, actio ad rem, actio in personam, actus Dei, actus reus, ad acta, ad arbitrium, a dato, ad hoc, ad idem, a diem ad infinitum, ad proprias, ad pluralitatem valorum* *bolšinstvom golosov* (je tu skomolená podoba, malo byť *pluralitatem, azda votorum*), *in absentia, in brevi, in contumaciam, in dubio pro reo, iuris doktor spr. doctor, iuris possession spr. possessio, ius primogeniture spr. primogeniturae, lex posterior derogat legi priori, non bis in idem, nullis iuris spr. nullius, pacta sunt servanda, pereat mundus et fiat iustitia, qui tacet consentire videtur, res extra commercium spr. commercium, tres faciunt collegium*. Ako vidieť z náhodne vybraných citácií, uvádzajú sa tu všetky typy známych citácií. Mala by sa však venovať väčšia pozornosť správnosti tvarov.

Na záver možno len zopakovať, že tento slovník má dobrú lexikografickú úroveň a že okrem spoľahlivých ekvivalentov podáva aj dobrý obraz o stave slovnej zásoby súčasnej slovenčiny v právnicko-ekonomickej oblasti.

Už v týchto útržkovitých informáciách vidieť, že niektorým autorom chýba potrebná lexikografická skúsenosť, resp. že vôbec sa neopierajú o nejakú lexikografickú teóriu v oblasti odborných výkladových a prekladových slovníkov. Preto treba privítať vydarený pokus spracovať terminologickú zložku slovnej zásoby a predstaviť ju v slovníkovej podobe, na ktorý sa podujali J. Taraba a M. Tarabová, romanista a italistka (inak otec a dcéra). Ide o *Taliansko-slovenský slovník ekonómie, finančného a obchodného práva s napojeným slovenským registrom*.

Ako sa upozorňuje už v predhovore, ide tu o výklady a kontexty. Odpoveďou na tieto požiadavky je už sama zložitá, ale pritom prehľadná stavba hesla. K heslu sa pripája minimálna gramatická charakteristika, rod podstatného mena, druh slovesa — prechodné, zvrtné. Nikde sa neuvádza výslovnosť, ani pri jednotlivých heslách, ani vo všeobecnom úvode. Po hesle nasleduje tzv. synoptické (azda prehľadné) záhľadie, v ktorom sa analyzujú významové vlastnosti heslového slova. V ďalšej časti sa uvádzajú a spracúvajú viacslovné termíny usporiadané podľa abecedy. Na konci tohto

oddielu sa uvádzajú frazeologické, idiomatické zvraty (tie by si však vyžadovali osobitný oddiel).

Pre názornosť uvádzame konkrétny príklad:

Punto m 1. FIN., BUR. bod 1 (najmenšia hodnota, v ktorej sa vyjadrujú zmeny v pohybe trhu, devízových kurzov, cenných papierov, cf. percentuale 1, 2. OBCH. (obchodné) miesto (priestor, kde spotrebiteľ kupuje urč. komoditu: predajňa, tržnica, zásielkový obchod), 3. EK. bod 2: vrchol, štádium, uzol 4. PRÁV. bod 1... otázka, predmet, vec.

Zreteľné tu je rozčlenenie na štyri významy charakterizované predovšetkým sférou používania. V rámci významov sa uvádzajú slovenské ekvivalenty, resp. často aj výklad v zátvorkách, významy, resp. významové odtienky sú oddelené bodkočiarkou. Pozoruhodné je vyznačovanie tzv. generických významov: po súhrnnom význame sa za dvojbodkou uvádzajú podradené významy. Sústavne sa upozorňuje na blízke významy, a to dvojaké: skratkou *cf.* na približné synonymá, skratkou *p.* na dokonalé (azda úplné) synonymá. Osobitne sa poukazuje na prenesené významy (skratkou *ext.*, napr. *nazione* vo význame „štát“) a obrazné, figuratívne použitie skratkou *fig.* (napr. *eredita* vo význame „dedičstvo“ ako výsledok práce predchádzajúcich generácií). Na neistotu či nepresnosť sa upozorňuje skratkou *pribl.*

Na takto spracovaný sémantický oddiel nadväzuje obyčajne rozsiahlejší terminologický oddiel. V ňom sa uvádzajú konkrétne viacslovné termíny a ich ekvivalenty, často aj s podrobnejším encyklopedickým výkladom v zátvorke. Aj tu sa používa uvedený hodnotiaci aparát, doplnený o štýlové charakteristiky typu *hovor.*, *slang.*, *zastar.* Treba konštatovať, že tieto hodnotenia slovenských ekvivalentov sa zhodujú s hodnoteniami v Krátkom slovníku slovenského jazyka.

Treba pripomenúť, že v úvode sa naznačuje slovotvorná štruktúra takýchto viacslovných termínov v taliančine. Akoby mimochodom sa spomínajú dve základné zložky, onomaziologická báza a onomaziologický príznak, ale v konkrétnej analýze ani pri uvádzaní ekvivalentov sa s nimi nepracuje. Nepracuje sa ani s ďalšími dvoma termínmi — *konstanta* a *premenná*. V uvádzaných ilustračných príkladoch sa naznačuje ich formálna štruktúra, ale bez naznačenia ich štruktúrneho rozmiestnenia. Vzniká otázka, načo sa vlastne tento exkurz v úvode uvádza.

Mnohé výklady, pravda, bez zreteľného princípu, v ktorých prípadoch sa tak deje, dopĺňajú sa konkrétnymi textami (škoda, že bez uvedenia autorov, resp. prameňov). V nich sa hviezdikami vyznačujú slová, ktoré sa v slovníku uvádzajú na príslušnom mieste ako heslá. Možno to azda chápať aj tak, že citované texty sú dokladmi aj pre ohviezdičkované slová.

Je pozoruhodné, že v slovníku sa uvádzajú aj niektoré anglické termíny, ktoré sú v talianskych odborných textoch aspoň také bežné ako v slovenských. Ide o typ *holding*, *leasing*, ako aj o celé písmeno *H*, ktoré sa v taliančine na začiatku slova nevyskytuje. Napr. heslo *holding* má takúto podobu:

holding f angl. inv. obyč. holding company FIN., PRÁV., p. gruppo finanziario di controllo, societa capogruppo, gruppo finanziario di controllo, societa controlante, societa finanziaria, societa di portafoglio.

Pri hesle *leasing* sa však uvádzajú aj slovenské ekvivalenty *nájom*, *prenájom* (hnuteľného majetku, v taliančine *cf.p* (prečo dve charakteristiky) *locazione-vendita*. Škoda, že sa ani tu neuvádza výslovnosť.

Použitelnosť slovníka v praxi nesporne zvyšuje *Slovenský synoptický register* a odborný záujem vyvolá aj zoznam skratiek a akroným doplnený aj anglickými podobami niektorých skratiek. Napr. *C.C.I. Camera de Commercio Internazionale* (angl. *ICC*). Zoznam peňažných jednotiek je tu skôr pre záujemcov neodborníkov, dobre poslúžia gramatické informácie.

Slovenský register využíva poradové čísla, ktorými sa označujú talianske heslá v taliansko-slovenskej časti.

Možno sa zdá, že používaním naznačených značiek a symbolov je slovník pomerne preťažený, ale tento dojem sa vyrovnáva príjemnou grafickou úpravou a využívaním rozličných typov písma. Napokon treba s uspokojením konštatovať, že v slovníku sa úzkostlivo dodržiava lexikálna norma a že tu je minimálny počet tlačových chýb.

Treba teda povedať, že slovník J. Tarabu a M. Tarabovej zakladá novú teóriu terminografie, ktorej cieľom je nielen podávať, registrovať cudzojazyčné termíny a ich domáce ekvivalenty, ale poukázať aj na rozličné vzťahy medzi slovami a termínmi a podať tak súvislý a ucelený opis tejto vrstvy slovnej zásoby v pôvodnom i cieľovom

jazyku.

Ján Horecký

Doplnené vydanie Francúzsko-slovenského a slovensko-francúzskeho slovníka

[MINÁRIKOVÁ, Hana — LIŠČÁKOVÁ, Irena: Francúzsko-slovenský a slovensko-francúzsky slovník. Druhé, doplnené vydanie. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 2001. 781 s.]

Posúdiť kvalitu slovníka nepatrí medzi ľahké úlohy. Ani vkusne upravená obálka, kvalitný papier, dobre čitateľný typ písma, ba ani formát a rozsah, nehovoriac už o vysokej cene, ešte nezaručujú dobrú kvalitu slovníka. Okrem skúsených prekladateľov a samotných odborníkov v dvojazyčnej lexikografii je málo tých, ktorí sa vyznajú v tvorbe a koncepcii slovníkov natoľko, aby podľa niekoľkých ekvivalentov, prípadne zo spracovania a štruktúry niekoľkých hesiel alebo strán vedeli s určitosťou, či sa slovník bude dať dobre v praxi použiť. Ešte ani príťažlivo napísaný úvod, v ktorom sa vyzdvihujú prednosti práve tohto slovníka oproti iným, nemusi byť zaručene spoľahlivou informáciou.

Určitou zárukou, akousi značkou kvality, je vydavateľstvo, ktoré slovník vydalo. Tentoraz je to Slovenské pedagogické nakladateľstvo, dlhé roky jediné vydavateľstvo vydávajúce všeobecné dvojazyčné prekladové slovníky spracované podľa súčasných lexikografických zásad. Slovníky vydávané v tomto vydavateľstve vždy mali svoju koncepciu, erudovaných autorov a skúsených redaktorov. Spolupráca so zahraničím im umožňovala prístup k aktuálnej slovnej zásobe príslušného cudzieho jazyka, ktorá sa potom zapracúvala do heslára slovníkov. Presne sa rozlišovali jednotlivé typy slovníkov, podľa čoho sa vyžadovalo ich spracovanie aj rozsah.

Autorkami druhého, doplneného vydania *Francúzsko-slovenského a slovensko-francúzskeho slovníka* sú Hana Mináriková a Irena Liščáková. Slovník — obidve jeho

časti spolu — obsahuje približne 30 000 hesiel. Francúzsko-slovenská časť je koncipovaná širšie, jej cieľom je pomôcť používateľovi pri čítaní a prekladoch francúzskych textov, francúzskej literatúry a tlače. Je obohatená o aktuálnu slovnú zásobu. Pri jednotlivých heslách sa v hranatých zátvorkách uvádza aj výslovnosť, čiže fonetická transkripčia. Slovensko-francúzska časť je zameraná najmä na aktívnu komunikáciu. Obidve verzie obsahujú viaceré príklady použitia heslového slova v kontexte, v slovných spojeniach, vo frazeológii a v prísloviach. Uvádzajú sa aj predložkové a slovesné väzby. Slovník je doplnený tabuľkou pravidiel francúzskej výslovnosti, stručným prehľadom francúzskej gramatiky so zoznamom nepravidelných sloviac (tie sú v heslári slovníka označené hviezdikou, takže ich tvary používateľ môže ľahko nájsť). V návode pre používateľa sú presné pokyny, ako slovník používať, čo v ňom používateľ nájde, a to osobitne v obidvoch verziách a pri jednotlivých slovných druhoch. V zozname použitých skratiek sú okrem gramatických skratiek uvedené aj odborné skratky a štylistické kvalifikátory. Tu sa žiada poznamenať, že sa zdá nadbytočné používať duplicitné skratky na množné číslo: *mn.* č. aj *pl.*, na predložky: *predl.* aj *prép.* Aj skratky rodu — *f, m* mohli byť v slovenčine (ž, m), keďže slovník je určený slovenskému používateľovi. Medzi skratkami nie sú uvedené *q* a *qc* (skratku *qc* nájde síce používateľ v heslári, ale *q* v tomto význame, ako ho používa slovník, nenájde nikde). Pretože francúzske skratky *q, qc* sa uvádzajú v tejto forme, mohli sa podobne uvádzať aj skrátene podoby im zodpovedajúcich slovenských ekvivalentov: namiesto *niekoho, niečo, niekomu, niečomu* v lexikografickej praxi u nás bežne zaužívané formy: *koho, čo, komu, čomu*. (Pri tomto rozsahu slovníka sa mohlo ušetriť veľa miesta na iné, potrebné slová).

Pri skratke *ekon.* nebolo treba zužovať na *politickú ekonómiu*, toto slovné spojenie tam ostalo asi nedopatrením z minulej éry.

Aj v uvádzaní odborných skratiek nachádzame nejednotnosť v dvoch verziách slovníka. Napr. vo francúzsko-slovenskej časti v hesle *conjonction* je (v druhom význame) *gram.* spojka, kým v slovensko-francúzskej časti v hesle *spojka* (vo význame *conjonction*) je skratka *lingv.*

Nedôslednosti a odlišnosti sú v uvádzaní gramatických termínov (napr. názvov pádov a slovných druhov) v dvoch častiach slovníka. Vzťahuje sa to aj na poradie ekvivalentov: napr. v hesle *substantif* je najprv (slovenské) podstatné meno a po ňom (latinské) substantívum, ale v hesle *participe* je na prvom mieste (latinské)

participium a až po ňom je (slovenské) prídavné meno. Podobne nejednotne sa uvádzajú v heslári aj názvy gramatických pádov; vo francúzsko-slovenskej časti sú názvy týchto pádov takto: *accusatif*... akuzatív, *štvrtý pád*; *datif*... datív, 3. pád; *genitif* — chýba (v heslári); *instrumental*... inštrumentál, *siedmy pád*; *locatif* — chýba; *nominatif*... nominatív, *prvý pád*. V slovensko-francúzskej časti sú uvedené všetky.

Nejednotné je riešenie rozpracúvania štruktúry heslovej state v prípade sémantizácie predložiek pri členení ich významov (sémantizácia je raz v zátvorkách, inokedy bez zátvoriek); stačí porovnať v heslároch francúzsku predložku *à* a slovenskú predložku *o*.

V uvádzaní náboženskej a cirkevnej terminológie, konkrétne názvov modlitieb a cirkevných sviatkov, cítiť ducha nedávnej ateistickej minulosti. Niektoré bežné cirkevné sviatky tu ani nenájdeme (napr. *Všetkých svätých*), iné sú uvedené nesprávne: v hesle *assomption* je ekvivalent *nanebevstúpenie (Panny Márie)*; okrem dvoch pravopisných chýb (sviatky sa píše s veľkým začiatočným písmenom, čiže má byť veľké *N*, a nie *Nanebevstúpenie*, ale *Nanebovstúpenie*) je tu aj vecná chyba: *Nanebovstúpenie* sa týka Pána alebo Krista (je to sviatok v 40. deň po Veľkej noci), kým mariánsky sviatok je 15. augusta a nazýva sa *Nanebovzatie Panny Márie*. Aj modlitba Pána — *Otčenáš* sa má písať s veľkým písmenom. Tak ho uvádzajú aj Pravidlá slovenského pravopisu.

Autorkám slovníka robili problémy aj *gaštany*, nielen pečené, ale aj jedlé, divé a pagaštany konské (francúzsky: *chataigne, marron*). Niektoré z riešení — v úsilí o uvádzanie oficiálneho botanického názvoslovía — zbytočne presahujú rámec všeobecného slovníka a patria skôr do odborného (botanického) slovníka. Zato si zjednodušili heslá *kompas* a *buzola*, pri preklade ich nerozlišujú.

V niektorých prípadoch namiesto ekvivalentu nájdeme slovné spojenie, resp. výklad, hoci jestvuje aj vhodný jednoslovný ekvivalent. Napríklad: *autocollant* má ekvivalent *samolepiaca nálepka*, mohla byť aj *samolepka*; *clignotant* má ekvivalent *smerové svetlo*, a nie *smerovka*; *chiffereur* v 3. význame má ekvivalent *označiť iniciálkami, monogramom*, a nie *šifrovať* (list). Tu slovo *monogram* môže aj myliť (je to aj ozdobná výšivka). V hesle *cardiaq* namiesto *stimulátor srdcovej činnosti* mohol byť jednoducho *kardiostimulátor*.

V tejto inventarizácii nedostatkov a nedôsledností na ilustráciu ešte spomenieme

niektoré drobnosti. Napríklad:

Nesprávne výrazy: *odstavec* (s. 65; správne *odsek*), *malik* (s. 79; správne *maliček*).

Zastarané slová bez označenia štylistického kvalifikátora: *rmútiť* (s. 78), *komoda* (s. 318), *vylíčiť* (s. 318).

Tlačové chyby: *úskosť* (s. 62), *tyždeňník* (s. 59), *lod* (s. 61), *lekéra* (s. 97), *príjemnosť* (s. 109), *knížka* (s. 108), *karabina* (s. 101). *málo početný* (s. 113), *príčian* (s. 664).

Chyby v rozdeľovaní slov sú nespočetné, pravdepodobne sa vôbec nerobila korektúra po zalamovaní. Ako vidno, konečná podoba textu sa nesmie zveriť len na počítač.

Z väčšiny uvedených pripomienok a poznámok je zrejmé, aké rozličné drobnosti si treba všímať pri tvorbe slovníka, lebo keď sa im nevenuje dostatočná pozornosť, v hotovom diele používateľa zbytočne rušia a znižujú hodnotu slovníka. Sú to v každom prípade chyby krásy, ktoré by nemuseli byť. Našťastie sa pri ďalšom vydaní slovníka dajú ľahko odstrániť.

V tejto lexikografickej analýze sme zatiaľ nespomenuli základný problém každého prekladového slovníka, a to (popri výbere slov) je ekvivalencia. Nový, doplnený slovník z tohto hľadiska spĺňa aj náročnejšie požiadavky. Je v ňom zahrnuté veľké bohatstvo synonym, na nepatrné výnimky správne členených jednotlivých významov. Aj dobre volené vysvetľujúce poznámky a príklady jednoznačne pomáhajú pri výbere správneho ekvivalentu. Pri francúzskych reáliách používateľ nájde potrebné vysvetlenie. Slovník je spracovaný odborne na úrovni a s dobrým jazykovým citom, čo vidieť najmä pri uvádzaní poradia a počtu jednotlivých významov.

Používatelia isto ocenia uvádzanie výslovnosti nielen pri pôvodných francúzskych slovách, ale aj pri anglicizmoch používaných vo francúzštine, ako napr. *joker*, *chewing-gum*.

Recenzovaný *Francúzsko-slovenský a slovensko-francúzsky slovník*, ktorý je určený nielen našej študujúcej mládeži, ale všetkým záujemcom o francúzsky jazyk,

je kvalitným prínosom do slovenskej slovníkovej literatúry a tým aj do slovenskej kultúry.

Edita Chrenková

SPYTOVALI STE SA

Skloňovanie názvov talianskych miest Piacenza a Bologna. — I. Kurian z Rudnej: „Chcel by som vedieť, ako sa majú v slovenčine skloňovať názvy talianskych miest *Piacenza* a *Bologna*.“

Pri skloňovaní názvov talianskych miest *Piacenza* a *Bologna* rovnako ako pri skloňovaní akýchkoľvek iných cudzích zemepisných názvov treba vychádzať nie z cudzej pravopisnej podoby názvu, ale z jeho výslovnostnej podoby a podľa zakončenia výslovnostnej podoby zaradiť cudzí názov k nášmu skloňovaciemu vzoru. Taliansky zemepisný názov *Piacenza* sa vyslovuje ako [piačenca], v poslednej slabike názvu sa teda písmeno *z* vyslovuje ako *c*, a tento názov je v písme aj vo výslovnosti zakončený na samohlásku *a*. Takto zakončené zemepisné názvy, bez ohľadu na to, či ide o domáce názvy, alebo o cudzie názvy, sú v slovenčine ženského rodu. Keďže však, ako sme naznačili, názov *Piacenza* sa vyslovuje [piačenca], so spoluhláskou *c*, nezaradíme ho pri skloňovaní k vzoru *žena*, ako by to signalizovala grafická podoba názvu (porov. názvy *Gaza*, *Zaragoza*, ktoré sa skloňujú podľa vzoru *žena*), ale k vzoru *ulica*. A tak jednotlivé pádové tvary talianskeho zemepisného názvu *Piacenza* majú podobu *z Piacenze* [výsl. *piačence*], *Piacenzi* [výsl. *piačenci*], *Piacenzu* [výsl. *piačencu*], *o Piacenzi* [výsl. *piačenci*], *s Piacenzou* [výsl. *piačencou*].

Rovnako postupujeme aj pri zaraďovaní názvu *Bologna* k príslušnému skloňovaciemu vzoru v slovenčine. Keďže v taliančine sa spoluhláska *ñ* zapisuje písmenami *gn*, názov *Bologna* vyslovujeme ako [boloňa] a v slovenčine ho takisto skloňujeme podľa vzoru *ulica*, teda *z Bologne* [výsl. *boloňe*], *Bologni* [výsl. *boloňi*], *Bolognu* [výsl. *baloňu*], *o Bologni* [výsl. *boloňi*], *s Bolognou* [výsl. *boloňou*].

Na záver možno ešte pripomenúť, že názov talianskeho mesta *Bologna* aj s

naznačením jeho skloňovania uvedením pádovej prípony *-e* v genitíve a pádovej prípony *-i* v lokáli sa uvádza aj v Pravopisnom a gramatickom slovníku Pravidiel slovenského pravopisu z roku 2000. Pri tomto názve nájdeme aj podobu obyvateľského mena mužského rodu *Bolončan*, ženského rodu *Bolončanka* a podobu prídavného mena *bolonský*. Názov *Piacenza* sa v Pravidlách slovenského pravopisu neuvádza, preto dopĺňame, že obyvateľské meno mužského rodu od tohto názvu má podobu *Piacenzan* [výsl. *piačencan*], v ženskom rode podobu *Piacenzanka* [výsl. *piačencanka*] a prídavné meno má podobu *piacenzský* [výsl. *piačenckí*].

Matej Považaj

Samoliečba či sebaliečba? — Z Farmaceutickej fakulty Univerzity

Komenského: „Dovoľujeme si obrátiť sa na Vás o radu v súvislosti s jazykovou správnosťou používania zloženého slova *samoliečba* (*samoliečenie*) a *sebaliečba* (*sebaliečenie*). V nemčine ide o výraz *Selbstmedikation*, v angličtine *self-medication*. Podľa nášho názoru je správnejší výraz *sebaliečba*, resp. *sebaliečenie*. Spojenie časti *samo-* so slovom *liečba* (*liečenie*) vzbudzuje totiž dojem, že liečba nezahŕňa aj použitie liečebného prostriedku (čajoviny, lieku).

V zložených slovách typu *samozásobovanie* prvou časťou *samo-* sa zdôrazňuje okolnosť, že niekto nejakú činnosť vykonáva sám, bez cudzej pomoci, kým v zložených slovách typu *sebaznávanie* prvou časťou *seba-* sa zdôrazňuje okolnosť, že niekto nejakú činnosť vykonáva na sebe, vo svoj prospech a pod. Keďže pri činnosti, o ktorej pomenovanie sa autori listu zaujímajú, ide o to, že človek sa lieči sám, bez lekárskej pomoci, z dvojice pomenovaní *samoliečba* (*samoliečenie*), resp. *sebaliečba* (*sebaliečenie*) je vhodný výraz *samoliečba* (*samoliečenie*). Okolnosť, že sa odstraňovanie choroby vykonáva liekmi alebo čajovinami, je obsiahnutá už vo význame slova *liečba* (*liečenie*). Napokon výraz *samoliečba* sa uvádza napríklad aj v 3. vydaní Krátkeho slovníka slovenského jazyka (1997), kde sa vykladá ako „liečenie bez lekárskej pomoci“, ale aj v rozličných iných publikáciách a v prekladových slovníkoch nemecko-slovenských, resp. slovensko-nemeckých a anglicko-slovenských, resp. slovensko-anglických z oblasti medicíny (napr. v Slovensko-nemeckom slovníku medicíny od D. Čierneho, M. Čiernej a L. Čierneho z r. 1997 a v

Slovensko-anglickom medicínskom slovníku od T. Langovej takisto z r. 1997).

Matej Považaj

Z NOVÝCH VÝRAZOV

Nové výrazy (37)

Afroameričan gen. -a (podľa vlast. mien) obyvateľ USA afrického pôvodu; americký černochoch: *Ludia sa ich spytujú, odkiaľ sú, lebo nevedia odhadnúť, či sú to Afroameričania alebo farební cudzinci.* (BELETRIA) — *Podľa mena som čakal veľkého Afroameričana, ale bol to na blond odfarbený štúply beloch.* (TLAČ)

Slovo *Afroameričan* je prevzaté z americkej angličtiny (tu má podobu *Afro-American*). Tento výraz zaviedli na americkej pôde v 90. rokoch minulého storočia ako oficiálne označenie príslušníka černošskej časti obyvateľov USA. Slovo *Afroameričan* tak nahradilo pomenovanie *černochoch* (angl. *Negro*, ale najmä hanlivé označenie *nigger* — porov. slov. *neger*), ktoré v danom prostredí neraz vzbudzovalo nevôľu. Slovo *Afroameričan* je príkladom eufemizácie jazyka, t. j. jeho zjemňovania. Ide o jav, keď namiesto priameho pomenovania neprijemného, nevhodného alebo citov sa dotýkajúceho javu sa použije výraz s jemnejším, zjemňujúcim zafarbením, napr. *ukradnúť* — *odcudziť*, *slepý* — *nevidiaci*, *nevidomý*, *hluchý* — *nepočujúci*. Motívom vzniku pomenovania *Afroameričan* bolo úsilie oslabiť, resp. vylúčiť prejavy či náznaky rasizmu, ktoré sa často premietajú i do jazyka. *Afroameričan* je pomenovanie pre potomka černochochov, ktorí boli privezení z Afriky ako otroci na americký kontinent, ale aj pre černochocha, ktorý sa prisťahoval a trvale žije v USA. Slovo *Afroameričan* je zložené z časti *Afro-* naznačujúcej vzťah k Afrike, Afričanom, resp. k niečomu africkému a z časti *-američan* od vlastného mena obyvateľa Ameriky (od názvu *Amerika* podľa mena moreplavca Ameriga Vespucciho). Nové vlastné pomenovanie *Afroameričan* sa píše s veľkým začiatočným písmenom, tak ako pomenovania *Latinoameričan*, *Neslovák*, *Položid*, *Exbratislavčan*.

Afroameričanka gen. -y, mn. gen. -niek (podľa vlast. mien) obyvateľka USA afrického pôvodu; americká černoška: *Speváčka folku, poetka, v európskom ponímaní šansonierka Tracy Chapmanová je Afroameričanka pochádzajúca z chudobnej robotníckej štvrte v Clevelande.* — *Navrhoval jej, aby sa začala zaoberať štúdiom Afroameričaniek.* (TLAČ)

Ženské podstatné meno *Afroameričanka* je prechýlená podoba od mužského vlastného mena *Afroameričan*.

afroamerický príd. 1. vzťahujúci sa na Afroameričana (Afroameričanov); 2. ktorý vznikol v americkom prostredí zmiešaním afrických a európskych kultúrnych prvkov (o hudbe, poézii, folklóre): *Poist'ovňa investovala približne 36 miliónov dolárov do afroamerickéj komunity, a to najmä do jej vzdelania a zdravotníctva.* — *Dvadsaťročná Venus Williamsová sa stala prvou afroamerickou tenistkou od víťazstva Althey Gibsonovej v r. 1958.* — *V Spojených štátoch dnes už sledujeme aj návrat k tradičným afroamerickým kultúrnym hodnotám.* — *Afroamerická história a kultúra ožíva prostredníctvom multimédií.* (TLAČ)

Prídavné meno *afroamerický* je odvodené od vlastného podstatného mena *Afroameričan* a jeho význam možno všeobecne charakterizovať ako „týkajúci sa Afroameričana (Afroameričanov)“. Napr. *afroamerický študent, afroamerický vedec, afroamerický aktivista, afroamerický pastor, afroamerická spisovateľka, afroamerický pôvod, afroamerická rasa, afroamerické etnikum* (porov. aj prvé dve citácie). Prídavné meno *afroamerický* v takýchto spojeniach označuje príslušnosť k černošskej zložke obyvateľstva USA. Adjektívum *afroamerický* má okrem toho aj špecifickejší význam, podčiarkujúci kultúrno-národný aspekt — afroamerický je taký, ktorý vznikol na americkom kontinente zmiešaním afrických a európskych (anglických, španielskych, francúzskych) kultúrnych, náboženských a ľudových prvkov. Tento význam vyjadrujú spojenia *afroamerický spirituál, afroamerický folklór, afroamerický jazzový prúd, afroamerický džez, afroamerická hudba, afroamerická poézia, afroamerická kuchyňa, afroamerické umenie* (porov. aj 3. a 4. citáciu). Prídavné meno *afroamerický* v daných spojeniach je blízke adjektívu *afrokubánsky* s významom „ktorý vznikol v kubánskom prostredí zo západoafrických a kubánskych prvkov“ a uplatňuje sa v podobných

spojeniach (porov. *afrokubánsky folklór*; *afrokubánsky džez*, *afrokubánska poézia*, *afrokubánske tance*). Keď sa pozrieme na slovné spojenia s prídavným menom *afroamerický*, zistíme, že namiesto neho sa v týchto spojeniach prv vyskytovalo prídavné meno *černošský* — *černošský študent*, *černošský aktivista*, *černošský pôvod*, *černošská rasa*; *černošský spirituál*, *černošský folklór*, *černošská hudba*. Podobne môžeme nahradiť aj prídavné meno *afrokubánsky* — *černošská poézia*, *černošské tance*. Označením *afroamerický* či *afrokubánsky* sa bližšie určuje pôvod (USA, Kuba), resp. charakter pomenúvanej osoby alebo javu. Od prídavného mena *afroamerický* treba odlišiť zložené prídavné meno *africko-americký*, pri ktorom ide o priradovací vzťah dvoch zložiek, napr. *V priebehu triasu vznikla morská úžina severojužného smeru, ktorá rozdeľovala pôvodne súvislú súš na africko-americkú a indicko-austrálsku časť*. K spomenutým prídavným menám s prvou časťou *afro-* doplníme adjektívum *afroázijský* ako novšie označenie pre semitsko-hamitské jazyky.

Afroslovák gen. -a (podľa vlast. mien) slovenský občan afrického pôvodu; potomok africko-slovenských rodičov: *Existuje aj iný postoj voči Afroslovákovi — v prípade, že ide o známe osobnosti. — Keď 24-ročný Afroslovák K. koncertoval v Primaciálnom paláci, jeho mama ho po koncerte čakala, aby mu robila sprievod po pešej zóne k autu.* (TLAČ)

Novotvar *Afroslovák* vznikol analogicky podľa slova *Afroameričan*, pričom k prvej časti *Afro-* sa pripojila časť *-slovák* podľa vlastného mena obyvateľa Slovenska. Pomenovanie *Afroslovák* označuje slovenského občana afrického pôvodu, resp. potomka zo zmiešaného africko-slovenského manželstva. Na rozdiel od pomenovania *Afroameričan* pomenovanie *Afroslovák* nemá status oficiálneho názvu.

afroslovenský príd. vzťahujúci sa na Afroslováka (Afroslovákov): *V relácii účinkovali afroslovenské deti zo Zebry.* (ROZHLAS) — *Organizácia bola založená na ochranu a podporu afroslovenských rodín pred rasizmom a diskrimináciou.* (TLAČ)

Prídavné meno *afroslovenský* je odvodené od vlastného podstatného mena *Afroslovák* a vyjadruje sa ním súvislosť s Afroslovákom, resp. Afroslovákmi.

dotelefonovať sa dok. (slov. + gr.) nadviazať telefonické spojenie, dovolať sa: *Do USA, Kanady a väčšiny ostatných európskych štátov sa zatiaľ dotelefonujete za jednotnú cenu za minútu volania. (TLAČ) — Podmienkou je, aby ste mali šťastie a aby ste sa k nám dotelefonovali. (ROZHLAS)*

Sloveso *dotelefonovať sa* je synonymum (slovo s rovnakým významom) slovesa *dovolať sa* vo význame „volaním dosiahnuť (cieľ)“. Toto novšie sloveso súčasné výkladové slovníky slovenčiny zatiaľ neregistrujú, početné doklady však svedčia o jeho frekventovanosti. Sloveso *dotelefonovať sa* patrí medzi predponové zvrtné slovesá s predponou *do-*, ktorá modifikuje význam daných slovies na význam „dosiahnuť niečo tým, čo označuje základové sloveso“. Napr. *doprosiť sa* — prosením dosiahnuť, *dopracovať sa* — prácou, úsilím dosiahnuť, *domôcť sa* — s úsilím, s námahou dosiahnuť, *dozvoniť sa* — zvonením dosiahnuť (kontakt); podobne sloveso *dotelefonovať sa* môžeme vyložiť ako „dosiahnuť telefonické spojenie“.

Silvia Duchková

Z rukopisu pripravovaného Slovníka súčasného slovenského jazyka (9)

darca -u pl. N -ovia m.

1. kto obdaruje niekoho niečím pri určitej príležitosti, ako prejav náklonnosti a pod.: *štedrý darca; prejaviť darcovi svoju vďačnosť; Všetko závisí od toho, nakoľko dôveruje hubárskym znalostiam, či charakteru darcu.* Majerník

2. kto poskytuje spravidla finančné prostriedky verejnej inštitúcii, nadácii a pod.: *anonymný, neznámy darca; poďakovať sa sponzorom a individuálnym darcom; Na rekonštrukcii budovy cirkevnej školy evanjelického zboru poskytli prostriedky darcovia zo Slovenska aj zo zahraničia.* Pd 1995; *Darca* prichádzal zozadu a dav sa vlnil ďalej. LT 1998

3. lek. kto daruje krv na transfúziu al. orgán na transplantáciu; syn. donor:

viacnásobný, strieborný, zlatý, diamantový **darca** krvi; bezpríspevkový **darca** krvi ten, kto daruje krv bezplatne; **darca** kostnej drene, spermií, orgánu; transplantovať niekomu obličku od **darca**; Na transfúzičných staniciach zabezpečia okresné výbory ČK kartičky, na ktoré si **darca** dá pečať potvrdiť odber krvi. Smena 1992;

darkyňa -ne -kýň ž.

darovací -cia -cie príd. práv. vzťahujúci sa na darovanie a s ním spojené úkony: **darovací** šek; **darovacia** zmluva; **darovacie** právo; poukázať peniaze na **darovacie** konto; získať majetok na základe **darovacieho** práva; V prítomnosti notára a mestského pokladníka prečítal mi **darovaci**u listinu majstra Pavla, ktorou majster mne a Márii daroval svoj dom na rínku. Zúbek

dáta dát pl. s. (z lat.)

1. údaje, fakty rozličného druhu, ktoré tvoria podstatnú súčasť dotazníkov, správ a pod.: osobné, životopisné **dáta**; ochrana **dát**; chybné údaje v registri **dát**; Začína čítať mená i **dáta** a miesta narodenia. Bodenek; pren. Čelo Ivana Thurzu bolo naozaj arzenálom **dát**. Smrek

2. výpoč. tech. údaje, fakty al. jednotky informácie spracované na počítači: vstupné, výstupné **dáta**; grafické zobrazenie **dát**; prenos **dát**; štruktúra, výstup, zber **dát**; prístup k **dátam**; banka **dát** súbor údajov uložených do pamäte počítača; syn. databanka; **báza dát** súbor konkrétnych dát z určitej oblasti; syn. databáza; Rozšírením aplikácií na hromadné spracovanie **dát** sa objavila požiadavka automatizovať proces vstupu **dát** a možnosť uchovať údaje. NP 1990

datovací -cia -cie príd. (z lat.)

1. používaný pri zatriedovaní, zaradovaní obyč. historických nálezov, udalostí a pod. do určitého obdobia: **datovacie** metódy, postupy; listina s pečaťou a **datovacou** formulkou; K najdôležitejším **datovacím** pomôckam patria spráže. Dvořák

2. určený na datovanie: Možno sa podarí nájsť pre archeológov ďalší **datovací**

nálezový materiál. Vč 1980

datovanie -ia s. (z lat.) dôležitý identifikačný údaj, ktorým je vyjadrený dátum vzniku a existencie niečoho; s tým spojená činnosť: *datovanie objektov, stavieb; posunúť, spresniť datovanie; geologické datovanie hornín* určujúce obdobie ich vzniku; *Mohyly na dne priesmyku rozptyľujú akúkoľvek neistotu a obavu, že by sa v datovaní mohli pomýliť.* Janšák; *Problematické je u Štrpku datovanie textu.* Kasarda

dátový -vá -vé príd. (z lat.) výpoč. tech. vzťahujúci sa dáta, údaje al. jednotky informácie spracované na počítači; súvisiaci s prenosom a spracovaním dát; založený na spracovaní dát: *dátový kábel, kanál, okruh; dátový server; dátová komunikácia* prenos dát al. komunikačné spojenie vzdialených počítačov; *Dátové systémy patria medzi lukratívne zákazky.* Sme 2001

debaklový [d-] -vá -vé príd. (z fr.) majúci charakter hanebnej porážky, debakla: *debaklový rozchod, výsledok; debaklové situácie; už vopred isté debaklové politické strany; Je to neúplné manželstvo, debaklové.* Šikula

debarierizácia [d-] -ie pl. G -íí D -iám L -iách ž. (z lat. + z fr.) odstránenie bariér, prekážok, ktoré znemožňujú zdravotne postihnutým, najmä vozičkárom voľný pohyb po uliciach, v bytoch, vo verejných ustanovizniach a pod.: *debarierizácia bytového fondu, križovatiek, mestských priechodov, obchodných domov, štadiónov; Finančnú pomoc venoval Únii nevidiacich a slabozrakých na debarierizáciu verejných inštitúcií.* Pd 1995; *Popri debarierizácii, osobnej asistencii je pre nich nesmierne dôležitá aj doprava.* Pc 1998

deblokácia [d-] -ie pl. G -íí D -iám L -iách ž. (z lat. + z fr.)

1. umožnenie voľného chodu, obehu, priebehu, priechodu a pod. uvoľnením uzáverov al. podobných zariadení; syn. odblokovanie, uvoľnenie; op. blokácia,

blokovanie: *deblokácia mosta, prístupovej cesty*

2. ekon. uvoľňovanie pohľadávok zablokovaných v inej krajine v dôsledku uplatňovania devízových obmedzení al. politických udalostí: *tovarové deblokácie; deblokácia ruského dlhu; uhradiť niečo z deblokácií; Vláda ustúpila a odbrzdila deblokácie*. Sme 2001; *Z deblokácií sa ujdú vedcom aj prístroje a odborné knihy*. Sme 2002

deblokačný [d-] -ná -né príd. (z lat. + z fr.) ekon. týkajúci sa deblokácie: *deblokačný dlh, kontrakt, protokol; deblokačná aféra; deblokačná provízia, položka; vyrovnáť deblokačný sklz; zasadanie deblokačnej komisie; Mali sme šťastie, že sme deblokačné financie stihli aspoň vybrať*. SR 1993; *Spustiť pochybný deblokačný tender*. DF 2000

deblokovaný [d-] -ná -né príd. (z lat. + z fr.)

1. ktorému sa umožnil voľný chod, obeh, priebeh, priechod a pod. uvoľnením uzáverov al. podobných zariadení; syn. odblokovaný, uvoľnený; op. blokový, zablokovaný: *deblokované prístupové cesty*

2. ekon. súvisiaci s deblokáciou; získaný deblokáciou (význ. 2); *deblokované lietadlá, pohľadávky; Môžete sa vyjadriť k údajnej nízkej kvalite niektorých deblokovaných zbraňových systémov*. Pč 1998; *Z deblokovanej tohtoročnej sumy ministri schválili 18 miliónov dolárov na výstavbu cyklotrónového pracoviska*. Sme 2002

deblokovať [d-] -kuje -kujú -kuj! -koval -kujúc -kujúci -kovaný -kovanie nedok. i dok. (z lat. + z fr.) čo

1. umožňovať, umožniť voľný chod, obeh, priebeh, priechod a pod. uvoľnením uzáverov al. podobných zariadení; syn. odblokovať, uvoľniť; op. blokováť, zablokovať: *deblokovať kolajnice, telefónnu linku; deblokovať zápis dát*

2. ekon. uskutočňovať, uskutočniť deblokáciu, uvoľňovať, uvoľniť pohľadávky

v zahraničí: **deblokovať** zahraničné dlhy; *Vláda rozhodla, že budeme postupovať tradičným spôsobom — deblokovať ako dosiaľ.* Sme 2001; *Ruská strana sa zaviazala v tomto roku deblokovať dlh vo výške sto miliónov dolárov.* Sme 2002

3. voj. prerušovať, prerušiť obliehanie, blokádu: **deblokovať** vojskom obsadené mesto; **deblokovať** letisko, prístav; **deblokovanie** krízového územia

debutový [debu-] -vá -vé príd. (z fr.) týkajúci sa debutu, prvého verejného vystúpenia al. uverejnenia diela; súvisiaci s debutom: **debutová** platňa, *poviedka*; **debutové** cédečko, *predstavenie*; *S debutovou zbierkou zvíťazil v prvom ročníku literárnej súťaže Rubato.* LT 1997; *Pred rokom mu vyšiel debutový koncertný album.* Pč 1998

decéniový [d-n-] -vá -vé príd. (z lat.) kniž. týkajúci sa obdobia desiatich rokov al. desiateho výročia, vzťahujúci sa na decénium: *Videl som ju pri všetkých decéniových oslavách.* KS 1977

decibelový [d-] -vá -vé príd. (z lat.) eltech., fyz. vzťahujúci sa na decibely; meraný al. vyjadrený v decibeloch: **decibelová** merná hodnota; **decibelová** stupnica; **decibelové** veličiny; pren. expr. *Škoda, že dnešní mladí ľudia nevedia, čo je počúvať peknú hudbu, nie tú decibelovú, čo trhá nielen uši, ale aj dušu.* Vč 1988 veľmi hlučnú

hrebendovský -ká -ké príd. (podľa slovenského dejateľa M. Hrebendu, ktorý ako podomový predavač rozširoval slovenské a české knihy po Slovensku) vzťahujúci sa na Hrebendu, (obyč. o predaji kníh a osvetovej práci) vykonávaný podľa Hrebendovho vzoru: **hrebendovský** pohľad na knihy; **hrebendovské** rozširovanie literatúry do najodľahlejších oblastí Slovenska; hovor. *kúpil knihu v jednej hrebendovskej predajni; A začali byť svedkami takmer hrebendovskej cesty divadla do kútov a kútikov zanedbávanej slovenskej obce.* Hudec

Hromnice -níc ž. pomn.

1. ľudové označenie sviatku Obetovania Pána 2. februára, ktorým sa končí vianočné a začína sa fašiangové obdobie, 40. deň od narodenia Ježiša (Vianoc), keď ho Mária v chráme zasvätila Bohu: *na **Hromnice**; Po **Hromniciach** sa vyjasnilo, nadišli slnečné dni, bohaté na tône a hlasy. Chudoba; Ak na **Hromnice** svieti slnko, bude zimy ešte o šesť týždňov viac.* Sme 2000

2. v antickom Ríme očistný sviatok spojený s nosením sviec

• *Keď sa vtáčik na **Hromnice** z koľaje napije, tak v marci zmrzne; Na **Hromnice** koniec sanice; Na **Hromnice** radšej vlka na dvore ako slnko na obzore; Svätý Martin a **Hromnice** pradú z tej istej praslice; Zamračené **Hromnice** sedliakom milé velice*

hrozbový -vá -vé príd.

1. súvisiaci s hrozbou (význ. 1); naznačujúci al. vyjadrujúci hrozbu; syn. výhražný: **hrozbový** atentát

2. šach. súvisiaci s hrozbou (význ. 3), možným ťahom al. manévrom, ktorý by viedol k výhode, keby súper nebol na ťahu: **hrozbový** ťah, mat; **hrozbový** kameň ktorého ťahom sa uskutočňuje hrozba

hrstkový -vá -vé príd. kuch.: **hrstková** polievka zložená z hrsti viacerých druhov strukovín (hrachu, fazule a šošovice)

hrubé -ho s. hovor. suma (obyč. mzda) bez odrátania povinne odvádzaných dávok štátu: *koľko berieš **hrubého**?; Desaťtisíc **hrubého** mesačne! Ved' to je toľko, ako jeho plat i s tantiémami od firmy Lesné plody! Krno; Miesto toho si ho nútila denne skoro ráno vstávať a za mizerné tri tisícky **hrubého** chodiť do práce.* Vč 1980

humanizovať [-n-] -zuje -zujú -zuj! -zoval -zujúc -zujúci -zovaný -zovanie

nedok. i dok. (z lat.) koho, čo

1. prispôsobovať, prispôbiť potrebám človeka najmä v oblasti životných a pracovných podmienok; syn. zľudšťovať, zľudštiť: **humanizovať** pracovné prostredie, rozostavané sídliská; **humanizovať** rýchlo sa rozvíjajúcu techniku; **humanizovať** výkon trestu; **humanizovanie** sveta LT 1998; Poslaním umenia je **humanizovať** priestor aj v architektúre. Vč 1971

2. robiť, urobiť z citovej stránky ľudskejším; syn. poľudšťovať, poľudštiť: **humanizovať** jednotlivca, ľudskú spoločnosť; **humanizovať** mravy; **humanizovať** životné podmienky v detských domovoch; *Spasiteľ prišiel, aby regeneroval, uzdravil choré, humanizoval odludštené.* LT 1997; *...inštitúcie, ktoré by profesionálne humanizovali, kreativizovali človeka.* LT 1998

hungarizovať -zuje -zujú -zuj! -zoval -zujúc -zujúci -zovaný -zovanie nedok. i dok. (z lat.) koho, čo robiť, urobiť maďarským, nanucovať, nanútiť niekomu, niečomu maďarský ráz; syn. maďarizovať, pomadžarčovať, pomadžarčiť: **hungarizovať** miestne obyvateľstvo, kultúru, školstvo

hybnosť -ti ž.

1. schopnosť zmeny polohy al. miesta v priestore: **hybnosť** postupného, rotačného pohybu

2. fyz. vlastnosť všetkých telies priamo závislá od hmotnosti telesa a rýchlosti, ktorou sa pohybuje; súčin hmoty a rýchlosti: **hybnosť** hmotného bodu; **hybnosť** častíc, neutrónov; moment **hybnosti**; zákon zachovania **hybnosti**

3. lek. súhrn pohybových prejavov človeka riadených nervovou sústavou; schopnosť ľudského tela vykonávať pohyb; syn. motilita: porušená, znížená **hybnosť**; **hybnosť** končatín, kĺbov, svalov; chorobná zmena **hybnosti**; zlepšovať **hybnosť** pohybového ústrojenstva cvičením; zhoršujúca sa **hybnosť** v staršom veku

4. žel. priemerný počet kilometrov precestovaných jedným občanom al. priemerný počet osobami vykonaných ciest pripadajúcich na jedného obyvateľa v

sledovanej oblasti vo zvolenom období: *obmedzená, rastúca **hybnosť** obyvateľstva*

5. dopr. počet jász pripadajúcich na jedného obyvateľa al. na jedno motorové vozidlo na vymedzenom území v určitom čase: ***hybnosť** počas dopravnej špičky; zisťovať **hybnosť** cestujúcich na linkách mestskej hromadnej dopravy*

hypertext [-t-] -u pl. N -y m. (z gr. + z lat.) výpoč. tech. špeciálna počítačová aplikácia využívajúca odkazy na vyhľadávanie a prepájanie navzájom súvisiacich textov, častí textov al. poznámok k textom; takto spracovaný text: *vytvoriť nový program s využitím **hypertextu**; Je úplne samozrejmé, že od čitateľa/pisateľa **hypertextu** sa aktivita očakáva.* Os 1999

hypertextový [-t-] -vá -vé príd. (z gr. + z lat.) výpoč. tech. súvisiaci s hypertextom; spracovaný na základe hypertextu: ***hypertextový odkaz; hypertextové dokumenty, funkcie; hypertextové prepojenie medzi bázami dát; Slovník sa distribuuje aj ako počítačový, multimedialny, hypertextový, interaktívny program.*** LT 1998

Mária Čierna

Zoznam použitých skratiek (tlač): DF — Dominofórum, KS — Kultúra slova, KŽ — Kultúrny život, LT — Literárny týždenník, NP — Nedel'ná Pravda, Os — Os, Pc — Práca, Pd — Pravda, SR — Slovenská republika, Vč — Večerník.

Z JAZYKOVÝCH RUBRÍK

Predvčerom, nie dva dni nazad

IVAN MASÁR

Na vyjadrenie okolnosti alebo vlastnosti vzťahujúcej sa na slovesný dej má slovenčina samostatný slovný druh, ktorý sa volá príslovka. Podľa toho, akú okolnosť chceme vyjadriť, používame príslovky miesta, času, spôsobu, príčiny, účinku atď. Pri používaní prísloviak v bežných rečových prejavoch v podstate niet ťažkostí ani nedostatkov. Možno aj preto sa akákoľvek odchýlka pociťuje ako jazyková chyba. Tak je to pri niektorých príslovkách používaných na vyjadrenie časovej okolnosti, ako ukazujú tieto príklady z bežnej jazykovej praxe: *Dva dni nazad som bol na výlete.* — *Päť rokov dozadu sme ešte nemali také silné mužstvo.* Podobnými výpovednými aktmi sa má vyjadriť časová okolnosť, preto príslovky *nazad*, *dozadu* ako príslovky miesta sú tu rušivým jazykovým prostriedkom. Namiesto výrazu *dva dni nazad* máme v slovenčine príslovku *predvčerom*, ktorá má význam „v deň predchádzajúci včerajšku“, ale máme aj predložkové spojenie *pred dvoma dňami*. Ak ich dosadíme do východiskovej vety, veta bude znieť prirodzene a nenásilne: *Predvčerom som bol na výlete* alebo *Pred dvoma dňami som bol na výlete*. V druhej vete možno uplatniť iba predložkový výraz s predložkou *pred*, keďže na pomenúvanie väčších časových rozpätí ako dva alebo tri dni ani slovenčina nemá samostatné príslovky času. Teda: *Pred piatimi rokmi sme nemali také silné mužstvo*. Výrazy *deň nazad*, *dva dni nazad*, *päť rokov dozadu* sú nekorektné napodobneniny ruských výrazov *piat' let tomu nazad*. V spisovnej slovenčine máme namiesto nich príslovky *včera*, *predvčerom* alebo predložkové výrazy typu *pred dvoma dňami*, *pred piatimi rokmi*.

(Jazyková poradňa Slovenského rozhlasu, 17. 7. 2000)

Predať diplom?

JÁN KAČALA

Hoci od Silvestra už uplynulo veľa času, v dnešnej poznámke sa k nemu ešte vrátíme. V televízii práve na Silvestra sme sa totiž dozvedeli, že istý vysoký činiteľ v zahraničí nášmu hudobníkovi osobne *predal diplom*. Najprv nám na um zišla otázka, či to nie je silvestrovský vtíp, no nebola to humorná situácia, a tak sa ozvala ďalšia otázka, či naozaj sú diplomy na predaj a koľko ten diplom stál. Až napokon sa ukázalo, že v danom prípade nešlo o výmenu za peniaze, t. j. o význam, ktorý v slovenčine vyjadruje sloveso *predať*, lež o jednoduché odovzdanie diplomu nášmu hudobníkovi. Máme teda pred sebou jazykovú chybu založenú na neodôvodnenej náhrade domáceho slovesa *odovzdať* slovesom *predať*, ktoré je v našom jazyku všeobecne známe, ustálené a zrozumiteľné v celkom inom význame. Vysvetlenie tejto chyby je naporúdzí: sloveso *predať* vo význame „odovzdať“ vzniklo mechanickým prevzatím českého výrazu *předal*. Mechanickým preto, že pri tomto prevzatí sa neupotrebilo spomínané vžitú, ustálené a zrozumiteľné sloveso *odovzdať*, lež umelé, kvázislovenské sloveso *predať* so svojím českým významom, ale bez typickej českej spoluhlásky *ř*. S takouto zámenou výrazov nemožno súhlasiť najmä z dvoch dôvodov: 1. preto, že sa tak narúša ustálený domáci výraz, a 2. preto, že použitý výraz má v slovenčine celkom iný význam. Takéto kríženie slov nesvedčí o dobrom poznaní vlastného jazyka, pre naše vyjadrovanie neznačí nijaké obohatenie a neprispieva ani k hladkému a bezporuchovému porozumeniu textu. Na záver ešte stručne zopakujeme: za dosiahnuté výsledky sa mal *diplom odovzdať*.

(Jazyková poradňa Slovenského rozhlasu, 28. 7. 2000)